

Η ΒΑΣΙΛΕΙΑ ΤΟΥ ΘΕΟΥ
ΕΝ ΤΗ ΣΥΓΧΡΟΝΩ ΔΥΤΙΚΗ ΘΕΟΛΟΓΙΑ*

(Σύντομος ιστορική επισκόπησης)

Υ Π Ο
ΓΕΩΡΓΙΟΥ Π. ΠΑΤΡΩΝΟΥ, Δρ. Θ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'

Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΗΣ «ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΠΙΔΟΣ»
ΕΙΣ ΤΟΝ ΣΥΓΧΡΟΝΟΝ ΠΕΡΙ ΕΣΧΑΤΟΛΟΓΙΑΣ ΔΙΑΛΟΓΟΝ

Ἐναντι τῆς «πραγματοποιηθείσης» ἐσχατολογίας τοῦ C. H. Dodd καὶ τῆς «ὕπαρξιακῆς» ἐσχατολογικῆς ἀντιλήψεως τοῦ R. Bultmann, οἱ ὁποῖοι οἰκοδομοῦν, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον, τὰ συμπεράσματά των ἐπὶ τῆς θεολογίας τοῦ Τετάρτου Εὐαγγελίου¹, ὅπου τονίζεται ὅτι «νῦν κρίσις ἐστὶν τοῦ κόσμου τούτου» (Ἰωάν. 12,31) καὶ ὅτι ἀπὸ τοῦ «νῦν» μεταβαίνομεν «ἐκ τοῦ θανάτου εἰς τὴν ζωὴν» (Ἰωάν. 5,24), ἔρχεται μία νέα θεολογικὴ τάσις καὶ ἡ πλέον πρόσφατος, ἐκείνη τῆς «Θεολογίας τῆς Ἐλπίδος», νὰ ὀδηγήσῃ τὴν ἔρευναν πέραν τῆς ἰωαννείου θεολογίας καὶ ν' ἀρυσθῇ τὸ βιβλικὸν ὑλικὸν τῆς ἐκ τῆς συνοπτικῆς εὐαγγελικῆς παραδόσεως, ἔνθα τὰ ἐσχατολογικὰ κυρίως γεγονότα παρουσιάζουν μορφήν μελλοντικὴν.

Ἐναντι τῆς ἀντι-ιστορικῆς καὶ ἀντι-ἐσχατολογικῆς «ὕπαρξιακῆς» ἐρμηνείας, λοιπόν, κατὰ τὴν ὁποίαν τὰ ἔσχατα θεωροῦνται πάντοτε παρόντα, καθ' ὅσον ἐκάστη στιγμή τῆς ἱστορίας εἶναι ἐσχατολογικὴ στιγμή (ἐφ' ὅσον εἰς ἐκάστην στιγμήν ὁ Χριστὸς ἀνίσταται πνευματικῶς εἰς τὰς ψυχὰς τῶν πιστῶν), οἱ εἰσηγηταὶ τῆς «σχολῆς τῆς ἐλπίδος» δίδουν ἰδιαιτέραν ἔμφασιν εἰς τὸ μέλλον, μὲ τὴν διαφορὰν, ὅμως, ὅτι οὗτοι καὶ ἔναντι τοῦ ἀποκαλυπτισμοῦ τοῦ μέλλοντος τοῦ A. Schweitzer, τονίζουν κυρίως τὸ ἱστορικὸν μέλλον, μὲ τὴν ἔννοιαν ἐνὸς «νέου αἵριον» ἐντὸς τῆς ἱστορίας. Καὶ τὸ «νέον» τοῦτο «αἵριον», τιθέμενον ὡς ἐλπίς τοῦ κόσμου, δὲν εἶναι μία κοσμικὴ ἐπίτευξις, ὅπως

* Συνέχεια ἐκ τῆς σελ. 591 τοῦ προηγουμένου τεύχους.

1. Γνωστὰ εἶναι αἱ ἰωαννείου μελέται τῶν δύο τούτων ἐρευνητῶν. Βλ. ἰδιαιτέρως C. H. DODD, *The Interpretation of the Fourth Gospel*, Cambridge 1953 καὶ R. BULTMANN, *Das Evangelium des Johannes*, Göttingen 1952 καὶ Ἀγγλ. μετ. *The Gospel of John, A Commentary*, Oxford 1971.

τὴν βλέπει ἢ ἐγκοσμιοκρατικὴ μελλοντολογία, ἀλλ' ἢ ἐσχατολογικὴ πραγματικότης τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ, ἢ ὅποια ἔρχεται ἐντὸς τῆς ἱστορίας ὡς πραγματικὸν γεγονός.

Ὁὰ ἡδυνάμεθα, λοιπόν, νὰ περατώσωμεν τὴν παροῦσαν ἐκθεσιν τοῦ συγχρόνου ἐν τῇ Δύσει διαλόγου περὶ τὸ ἐσχατολογικὸν θέμα τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ διὰ τῆς προσφάτου αὐτῆς θεολογικῆς κινήσεως τῶν «θεολόγων τῆς ἐλπίδος». Τὸ φιλοσοφικὸν καὶ θεολογικὸν ἐνδιαφέρον τῶν ἡμερῶν μας διὰ τὸ θέμα τῆς «ἐλπίδος» καὶ τοῦ «μέλλοντος» ἐπέφερον, ὡς ἦτο φυσικόν, μίαν ἐκ νέου ἀνανέωσιν τοῦ ἐνδιαφέροντος περὶ τὴν χριστιανικὴν ἐσχατολογίαν. Πράγματι εἶναι γεγονός, ὅτι ἡ θεολογία τῶν τελευταίων δεκαετιῶν περὶ «ἀπομυθεύσεως» τοῦ χριστιανικοῦ μηνύματος, περὶ ἐνὸς «ἄθρησκου» τελικῶς Χριστιανισμοῦ καὶ περὶ τοῦ «θανάτου τοῦ Θεοῦ», καθὼς ἐπίσης καὶ αἱ ἔντονοι ἐκκοσμικευτικαὶ τάσεις τῆς συγχρόνου θεολογίας, ἐδημιούργησαν, μὲ τὰς ἀρνητικὰς καὶ ἀπορριπτικὰς τῶν τάσεις παντὸς δογματικοῦ καὶ ὑπερφυσικοῦ στοιχείου τῆς χριστιανικῆς πίστεως, διὰ τῶν ὁποίων ἐμειώθη εἰς τὸ ἐλάχιστον ἢ ἐλπίς σωτηρίας τοῦ κόσμου διὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἐν κλίμα θετικὸν διὰ τὴν ἀποδοχὴν τῆς θεολογίας τῆς ἐλπίδος, διότι ἐφάνη ὡς προσπάθεια ἀναθερμάνσεως τῆς χριστιανικῆς πίστεως.

Τὸ ἐρώτημα, ἀσφαλῶς, παραμένει, ἐὰν τελικῶς καὶ ἡ «θεολογία τῆς ἐλπίδος» ἀνταπεκρίθη εἰς τὴν ἀναγκαιότητα αὐτὴν διὰ μίαν ἀναγέννησιν τῆς χριστιανικῆς πίστεως καὶ τῆς θεολογίας, καθὼς διερωτᾶται ὁ J. Macquarrie, καθηγητῆς τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Ὁξφόρδης, προλογίσας τὸν εἰσηγητὴν τῆς θεολογικῆς αὐτῆς τάσεως Jürgen Moltmann τὸ ἔτος 1968, ὅταν ἐνεφανίσθη αὐτός διὰ πρώτην φοράν εἰς τὴν Ἀγγλίαν².

Ὡς κύριοι εἰσηγηταὶ τῆς νέας θεολογικῆς αὐτῆς στροφῆς ἐκ τοῦ περιεχομένου τῆς πίστεως πρὸς τὸ περιεχόμενον τῆς ἐλπίδος, εἰς μὲν τὴν Εὐρώπῃ θεωροῦνται οἱ γερμανοὶ προτεστάνται μελετηταὶ J. Moltmann³ καὶ W. Pannenberg⁴ καὶ ὁ ρωμαιοκαθολικὸς θεολόγος J. Metz⁵, εἰς δὲ τὴν Ἀμερικὴν κυρίως ὁ C. E. Braaten⁶. Ἡ ἀποκορύφωσις, ὅμως, τοῦ θεολογικοῦ ἐνδιαφέροντος διὰ τὴν ἐλπίδα καὶ τὸ μέλλον ἐξεφράσθη ἰδιαιτέρως διὰ τῆς ἐκδόσεως καὶ

2. J. MACQUARRIE, Theologies of Hope: A Critical Examination, ἐν E.T., 82, (1971), σελ. 100.

3. J. MOLTSMANN, Theologie der Hoffnung, Munich 1965.

4. W. PANNENBERG, Jesus, God and Man, Ἀγγλ. μετ., London, SCM Press 1968. Βλ. ἐπίσης τὴν πρόσφατον ἐκδοσιν τῶν ἐσχατολογικῶν ἀπόψεων αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ R. J. Neuhaus καὶ ὑπὸ τὸν χαρακτηριστικὸν τίτλον The Theology of the Kingdom of God, Philadelphia (ἄνευ χρον.).

5. J. B. METZ, Theology of the World, Ἀγγλ. μετ., Herder Press 1969 καὶ «Creative Hope», ἐν Cross Currents, XVII, No. 2 (1967), σελ. 171 κ. ἐξ.

6. C. E. BRAATEN, The Future of God, Harper Press 1969.

τῆς μεταφράσεως εἰς πολλὰς γλώσσας καὶ εἰς πολλαπλᾶς ἐπανεκδόσεις μέχρι σήμερον τοῦ ἔργου «Θεολογία τῆς Ἐλπίδος», τοῦ θεωρηθέντος ὡς τοῦ κυρίου εἰσηγητοῦ τῆς τάσεως αὐτῆς J. Moltmann⁷. Τὸ ἔργον τοῦτο ἐκέντρισε τὸ ἐνδιαφέρον τῶν «θεολόγων τῆς ἐλπίδος» καὶ ἤρchiσεν εὐρεῖα συζήτησις, διὰ διαλέξεων, ἀρθρων καὶ σχετικῶν συλλογικῶν ἐκδόσεων⁸ πρὸς προαγωγὴν τοῦ ἐσχατολογικοῦ τούτου θέματος τῆς ἐλπίδος. Ὁ Braaten, μάλιστα, ἐπεσήμανε καὶ ἐγνωστοποίησεν εἰς Ἀμερικὴν τὴν νέαν αὐτὴν τάσιν τῶν ἐσχατολογικῶν ἐνδιαφερόντων τῆς θεολογικῆς ἐρεῦνης καὶ ἤγειρεν ἔντονον ἐνδιαφέρον διὰ τοῦ ἀρθρου του «Toward a Theology of Hope»⁹, τὸ ὁποῖον εἶχεν ἀλλεπαλλήλους ἐκδόσεις εἰς διαφόρους γλώσσας.

Εἶναι γεγονός ὅτι διὰ τὸν Χριστιανισμόν ἡ πίστις εἰς τὸν Θεὸν εἶναι μία πλήρης ἐλπίδος ἀντιμετώπισις τοῦ κόσμου καὶ τῆς ἱστορίας καὶ διὰ τοῦτο ἡ Θεολογία τῆς Ἐλπίδος υἰοθέτησε τὴν ἐσχατολογικὴν αὐτὴν διάστασιν τῆς χριστιανικῆς πίστεως καὶ συνεσχέτισεν ἐντόνως τὴν θεολογίαν μὲ τὴν ἐσχατολογίαν. Ἀπὸ αὐτῆς τῆς ἀπόψεως αἱ ἐρμηνευτικαὶ τάσεις τῆς θεολογίας αὐτῆς ἔχουν ἄμεσον ἐνδιαφέρον καὶ διὰ τὸ θέμα τῆς παρουσίας μελέτης. Ἐπὶ πλέον δέ, ἐναντι τῶν προηγουμένων τάσεων καὶ τῶν διαφορῶν σχολῶν ἐσχατολογίας, ἡ «θεολογία τῆς ἐλπίδος» ἐτόνισεν ὅτι πρέπει νὰ λάβωμεν ἐπισοβαρότερον ὑπ' ὄψει μας τὴν ἐσχατολογίαν τῆς Κ. Διαθήκης καὶ μάλιστα εἰς τινὰ βαθμὸν κατὰ κυριολεξίαν καὶ ὄχι φιλελευθέρως, διότι ἡ ἐσχατολογία δὲν ἦτο ἀπλῶς ἓνα ἐνδυμα-μῦθος ἢ μία φιλολογικὴ γλῶσσα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἀλλ' ἡ ἐσχατολογία ἀνήκει εἰς τὴν οὐσίαν καὶ τὸ κέντρον τοῦ εὐαγγελικοῦ μηνύματος¹⁰. Ἐπ' αὐτοῦ ὀρθῶς σημειοῖ ὁ Pannenberg, ἐναντιούμενος εἰς τὰς τάσεις ὑποτιμήσεως τῆς ἐσχατολογίας ἢ ἀπομυθεύσεως αὐτῆς, ὅτι «πρέπει νὰ γνωρίζη τις σαφῶς, ὅτι ὅταν ἀναζητῆ τὴν ἀλήθειαν τῆς ἀποκαλυπτικῆς προσδοκίας περὶ μελλοντικῆς κρίσεως καὶ περὶ ἀναστάσεως τῶν νεκρῶν ἐγγίζει ἀπ' εὐθείας τὴν βᾶσιν τῆς χριστιανικῆς πίστεως»¹¹.

Οὕτως, ὡς κύριον θέμα τῆς «θεολογίας τῆς ἐλπίδος» ἐτέθη τὸ πρόβλημα τοῦ μέλλοντος, ὅπως τονίζει ἐμφαντικῶς ὁ J. Moltmann¹². Σκοπὸς δὲ τῶν θεολόγων τῆς ἐλπίδος εἶναι ν' ἀποκαλύψουν τὴν σημασίαν τοῦ μέλλοντος διὰ

7. Βλ. κυρίως τὴν Ἀγγλικὴν μετάφρασιν *Theology of Hope: On the Ground and the Implications of a Christian Eschatology*, London, SCM Press, 1967.

8. Βλ. ὡς παράδειγμα τὸ συλλογικὸν ἔργον *The Future of Hope, Essays by E. Bloch, E. L. Fackenheim, J. Moltmann, J. B. Metz, and W. H. Capps*, Philadelphia 1970.

9. C. E. BRAATEN, «Toward a Theology of Hope», ἐν T.T., XXIV, No. 2 (1967), σελ. 208-226.

10. J. MACQUARRIE, *Theologies of Hope*, σελ. 101.

11. W. PANNENBERG, *Jesus, God and Man*, σελ. 82.

12. J. MOLTSMANN, *Theology of Hope*, σελ. 16.

τὸν Χριστιανισμόν. Καὶ τοῦτο εἶναι οὐσιῶδες καὶ ἐπεῖγον διὰ τὴν σημερινὴν θεολογίαν θέμα, καθ' ὅσον μέχρι τοῦδε οὐδεμία θεολογικὴ τάσις, παλαιότερα ἢ νεωτέρα, οὐδὲ καὶ αὐτοὶ οὗτοι οἱ μεγάλοι θεολόγοι-ἐρευνηταὶ τοῦ αἰῶνος μας Barth, Tillich, Bultmann, Bonhoeffer κ.ά., ἠδυνήθησαν νὰ μᾶς παρουσιάσουν ἐπιτυχῶς τὴν σπουδαιότητα τοῦ θέματος τούτου τοῦ μέλλοντος. Ἡ διαπίστωσις αὕτη ὀφείλεται, ἀσφαλῶς, εἰς τὸ γεγονὸς τῆς ὑπ' αὐτῶν θεωρήσεως τοῦ χριστιανικοῦ μηνύματος κυρίως ὡς προσωπικῆς καὶ ἐν τῷ παρόντι ἐμπειρικῆς ὑποθέσεως, βάσει τῶν θεολογικῶν τῶν ἐνδιαφερόντων, μὲ ὑπερφυσικᾶς, ὑπαρξιακᾶς καὶ περσοναλιστικᾶς τάσεις, ἀδιαφοροῦντες ἐν πολλοῖς διὰ τὸν μελλοντικὸν καὶ ἐσχατολογικὸν χαρακτήρα τοῦ μηνύματος τούτου πρὸς τὸν κόσμον¹³. Εἶναι δὲ γνωστὸν, ὅτι ἐν ἐκ τῶν πλέον βασικῶν χαρακτηριστικῶν, τὸ ὁποῖον διαφοροποιεῖ τὸ χριστιανικὸν μῆνυμα ἀπὸ τὰς διδασκαλίας καὶ τὰς πίστεις τῶν ἄλλων θρησκειῶν, εἶναι ἡ ἐντονος ἐσχατολογικὴ ἀναφορὰ τῆς χριστιανικῆς πίστεως καὶ ζωῆς¹⁴.

Ὁ Moltmann ἐξετάζει ἐν πλάτει τὴν ἰδιάζουσαν ταύτην σχέσιν τῆς χριστιανικῆς πίστεως καὶ τῆς ἐσχατολογικῆς ἐλπίδος. Θεωρεῖ δὲ ὅτι «ἡ πίστις φέρει τὸν ἄνθρωπον πρὸς τὸν Χριστὸν καὶ ὅτι ἡ ἐλπίς καθιστᾷ τὴν πίστιν αὐτὴν ἀνοικτὴν πρὸς τὸ λίαν περιεκτικὸν μέλλον τοῦ Χριστοῦ... Οὕτως ἐν τῇ χριστιανικῇ ζωῇ ἡ πίστις κατέχει τὴν προτεραιότητα, ἐνῶ ἡ ἐλπίς τὴν σπουδαιότητα. Ἄνευ τῆς πίστεως εἰς Χριστὸν ἡ ἐλπίς εἶναι μία οὐτοπία καὶ παραμένει μετέωρος εἰς τὸ κενόν. Ἄλλὰ καὶ ἄνευ ἐλπίδος ἡ πίστις κατακερματίζεται καὶ καταλήγει εἰς τι τὸ ἀσήμαντον καὶ ἄχρηστον, εἰς μίαν νεκρὰν πίστιν. Ὁ ἄνθρωπος διὰ τῆς πίστεως εὐρίσκει τὴν ὁδὸν τῆς ἀληθοῦς ζωῆς, ἀλλὰ μόνον ἡ ἐλπίς διατηρεῖ αὐτὸν εἰς τὴν ὁδὸν ταύτην τῆς πίστεως. Οὕτως ἡ πίστις εἰς τὸν Χριστὸν δίδει βεβαιότητα εἰς τὴν ἐλπίδα καὶ ἡ ἐλπίς... εἰσάγει τὴν πίστιν εἰς τὴν ζωὴν¹⁵.

Ἡ διαπίστωσις δὲ ὅτι ζῶμεν σήμερον εἰς μίαν ἄκρως μεταβατικὴν ἐποχὴν ἀναθεωρήσεως τῶν πάντων καὶ εἰς κρισίμους καιροὺς, ἐντὸς τῶν ὁποίων ἡ ἀνθρωπότης εἶναι ἐστραμμένη ἐναγωνίως πρὸς τὸ μέλλον καὶ ἀναζητεῖ μίαν νέαν κατάστασιν πραγμάτων, ὅπου τὸ γεγονὸς τῆς ἐλπίδος θὰ ἦτο πραγματικότης, ὁδηγεῖ τὸν κύριον ἐκπρόσωπον τῆς «θεολογίας τῆς ἐλπίδος» νὰ ἐπισημάνῃ τὴν ἀνάγκην τῆς οἰκοδομήσεως τῆς χριστιανικῆς ἐλπίδος ἐπὶ τῆς πίστεως εἰς ἕνα Θεὸν ὅχι μόνον τοῦ παρελθόντος ἀλλὰ καὶ τοῦ μέλλοντος. Οἱ δὲ Χριστιανοὶ καλοῦνται εἰς τὸ μέλλον νὰ εἶναι καὶ πάλιν «ἐτοιμοὶ πρὸς ἀπο-

13. B. MONDIN, *Theology of Hope and the Christian, Message*, ἐν B.T.B., 2 (1, 1972), σελ. 47.

14. Ἰβρλ. Ματθ. 6,32-33: «...πάντα γὰρ ταῦτα τὰ ἔθνη ἐπιζητοῦσιν... ζητεῖτε δὲ πρῶτον τὴν βασιλείαν καὶ τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ...».

15. J. MOLTSMANN, *Theology of Hope*, σελ. 20.

λογίαν παντὶ τῷ αἰτοῦντι... περὶ τῆς ἐλπίδος» των (Α΄ Πέτρ. 3,15), διότι πολλακίς κατὰ τὸ παρελθὸν παρουσίασαν μίαν «πίστιν ἄνευ ἐλπίδος» ἢ ἓνα «Θεὸν ἄνευ μέλλοντος», γεγονόςς τὸ ὁποῖον μᾶς φέρει ἐγγύτατα πρὸς τὰς ἀθειστικὰς πεποιθήσεις τοῦ παρόντος περὶ «ἐλπίδος ἄνευ πίστεως» ἢ περὶ «μέλλοντος ἄνευ Θεοῦ»¹⁶. Ἐάν, ὅμως, ὁ Χριστιανισμὸς ἐπιστρέψῃ ἐκ νέου εἰς τὴν βιβλικὴν του πίστιν, τότε θὰ ἐνθυμηθῇ ὅτι ὁ Χριστὸς ἔχει ἤδη φανερώσει τὸ «νέον» ἐκεῖνο μέλλον διὰ τὸν κόσμον, ἐν τῷ ὁποίῳ ἡ ἱστορία τῆς θείας Οἰκονομίας δίδει τὸ οὐσιαστικώτερον περιεχόμενον εἰς τὴν ἐλπίδα διὰ τῆς κλήσεως τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὴν πραγματικότητα τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ.

Ἐν ἄλλο θετικὸν στοιχεῖον τῆς «θεολογίας τῆς ἐλπίδος», ἐπὶ τοῦ θέματος τῆς σωτηρίας ἰδιαιτέρως, εἶναι ἡ ἰσχυρὰ ἔμφασις ἐπὶ τῆς κοινότητος καὶ τοῦ συνόλου τῆς κοινωνίας ἔναντι τῆς κοινῆς προτεσταντικῆς θέσεως, ἡ ὁποία ἐνδιαφέρεται κυρίως διὰ τὸ ἄτομον. Οἱ θεολόγοι τῆς ἐλπίδος, ἐναντιούμενοι πρὸς τὰς ἀτομικιστικὰς καὶ πιετιστικὰς τάσεις τοῦ παρελθόντος καὶ ἰδιαιτέρως πρὸς τὴν προσφάτως κυριαρχοῦσαν ἐν τῇ Δύσει ἐρμηνευτικὴν γραμμὴν τῆς σχολῆς τοῦ Bultmann, ἡ ὁποία ὄχι μόνον ἀπομυθεύει τὴν ἔσχατολογία, ἀλλὰ καὶ ὑπερέτρωσ ἀτομικοποιεῖ αὐτήν, τονίζουν μετ' ἐμφάσεως μάλιστα τὴν κοινωνικὴν διάστασιν τοῦ Χριστιανισμοῦ.

Ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου ἰδιαιτέραν ἔμφασιν δίδει ὁ J. Metz μετὰ τὴν «πολιτικὴν θεολογίαν» του, σκοπὸς τῆς ὁποίας εἶναι ν' ἀπομακρύνῃ τὴν θεολογίαν ἀπὸ τοῦ νὰ θεωρῇ τὸν Χριστιανισμὸν ὡς μίαν «ιδιωτικὴν» καὶ «περσοναλιστικὴν» ὑπόθεσιν καὶ νὰ τονίσῃ τὴν κοινωνικὴν καὶ ἱστορικὴν διάστασιν τῆς ἔσχατολογικῆς ἐλπίδος ἐν τῷ Χριστιανισμῷ¹⁷. Καὶ ἡ οὐσία, τὸ *Sitz im Leben*, τῆς πολιτικῆς θεολογίας, σήμερον, εἶναι ἡ ἀποκάλυψις καὶ ἐπιβεβαίωσις τῆς ζωῆς καὶ τῆς παρουσίας τῶν Χριστιανῶν ἐν μέσῳ τοῦ παρόντος κόσμου. Εἰς μίαν ἐποχὴν, ἰδιαιτέρως, ὡς ἡ ἡμετέρα, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ μοῖρα τοῦ ἀνθρώπου σχετίζεται ἀμέσως μετὰ τὴν πολιτικὴν, ἡ Ἐκκλησία, ἡ Θεολογία καὶ ἡ πίστις τῶν μελῶν της καλοῦνται ν' ἀσχοληθοῦν μετὰ μίαν κοινωνικὴν, πολιτικὴν καὶ ψυχολογικὴν κριτικὴν ὅλης αὐτῆς τῆς κοινωνικο-πολιτικῆς δι-εργασίας, ἡ ὁποία ἔχει κατακλύσει τὰς ἡμέρας μας.

Κατὰ τὴν «θεολογίαν τῆς ἐλπίδος» δὲν νοεῖται νὰ βλέπωμεν τὴν πολι-

16. J. MOLTSMANN, Religion, Revolution, and the Future, ἐν *The Future of Hope, Essays*, Ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 103.

17. J. B. METZ, *Theology of the World*, σελ. 110 ἐξ. Βλ. ἐπίσης ἐπὶ τοῦ θέματος τῆς «πολιτικῆς θεολογίας» τὴν μελέτην τοῦ J. MOLTSMANN, *Toward a Political Hermeneutic of the Gospels*, ἐν *Union Theol. Quarterly Review*, 23 (4, 1968) καὶ *The Experiment Hope*, Ἀγγλ. μετ. ὑπὸ M. D. Meeks, Fortress Press, Philadelphia 1975, ἰδιαιτέρως τὸ κεφ. VIII «Political Theology», σελ. 101-118. Καὶ σχετικὴν βιβλιογραφίαν παρὰ Γ. Α. ΤΣΑΝΑΝΑ, Ἑλπίδα, Διακονία καὶ Σωτηρία, Θεσσαλονίκη 1975, σελ. 67, σσμ. 74.

τικὴν μόνον ὡς μίαν «βρώμικην ὑπόθεσιν» καὶ νὰ ἀπέχωμεν οἱ πιστοὶ ἀπὸ τὰς ἱστορικὰς ἐξελίξεις τοῦ παρόντος¹⁸. Ὅταν δὲ ὁμιλῶμεν περὶ «πολιτικῆς θεολογίας» δὲν ἐννοοῦμεν μίαν πολιτικὴν ἠθικὴν ἀλλὰ μίαν πολιτικὴν συνείδησιν τῆς ἰδίας τῆς θεολογίας. Πρόκειται περὶ μιᾶς νέας «ἐρμηνευτικῆς κατηγορίας», ὡς τονίζει ὁ Moltmann, καὶ ἡ ὁποία ἀπουσιάζει παντελῶς ἀπὸ τὴν προηγουμένην θεολογικὴν ἔρευναν καὶ ἰδιαιτέρως ἀπὸ τὴν μορφο-ἱστορικὴν κριτικὴν τῶν βιβλικῶν κειμένων¹⁹. Καλεῖται, ἐπομένως, ἡ θεολογία διὰ μίαν οὐσιαστικὴν μετατόπισιν ἐκ τῶν ὑπαρξιακῶν καὶ περσοναλιστικῶν ἐρμηνειῶν πρὸς μίαν πολιτικὴν ἐρμηνευτικὴν ἐπὶ πρακτικοῦ καὶ οὐχὶ θεωρητικοῦ ἐνδιαφέροντος, μὲ τὸν σκοπὸν νὰ ἐτοιμάσῃ τὴν ἱστορικὴν ὁδὸν διὰ τὴν ἐσχατολογικὴν ἐλευθερίαν τοῦ «καινοῦ» ἀνθρώπου.

Διερωτᾶται, ὅμως, κανεὶς, πόθεν ἐξεπήγασεν ἡ συνειδητοποίησης ὑπὸ τῆς ἐρέυνης τῆς «θεολογίας τῆς ἐλπίδος» δι' ἀναγκαίαν στροφὴν πρὸς κοινωνικὴν καὶ πολιτικὴν κατανόησιν τῆς λειτουργίας τῆς θεολογίας; Ὁ J. Moltmann εἰς τὸ κεφάλαιον «Εἰσαγωγή εἰς τὴν Θεολογίαν τῆς Ἐλπίδος» τῆς προσφάτου συλλογῆς μελετῶν τοῦ *The Experiment Hope*²⁰ διεκρινίζει, ὅτι ἐκαστὴ θεολογικὴ κίνησις ἔχει ἀναμφισβητήτως τὸ ἱστορικὸν τῆς ὑπόβαθρον, καὶ τὸ ἱστορικὸν ὑπόβαθρον τῆς «θεολογίας τῆς ἐλπίδος» εἶναι ἡ προηγηθεῖσα ἱστορικοπολιτικὴ γενικὴ κατάστασις τοῦ κόσμου κατὰ τὴν δεκαετίαν τοῦ '60, ἡ ὁποία διὰ τῶν τεχνολογικῶν ἐπιτεύξεων καὶ τῶν πολιτικῶν ἐξελίξεων ἐδημιούργησεν ἓν κλίμα αἰσιοδοξίας διὰ τὸ μέλλον. Εἰς τοῦτο συνέτεινον ἀσφαλῶς καὶ αἱ νέαι θεολογικαὶ καὶ διεκκλησιαστικαὶ τάσεις, αἱ πραγματοποιηθεῖσαι κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν ὑπὸ τῆς Β' Βατικανέου Συνόδου καὶ τῆς ἐν Οὐψάλα Συνελεύσεως τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου Ἐκκλησιῶν, διὰ τῆς διανοίξεως τῆς Ἐκκλησίας πρὸς τὸν κόσμον καὶ διὰ τῆς ἐμφάσεως ἐπὶ τοῦ «ἰδοῦ ποιῶ καινὰ τὰ πάντα», ὅπως ὁμολογεῖ ὁ αὐτὸς μελετητής²¹.

Τοῦτο ὅμως δὲν σημαίνει ὅτι ἡ χριστιανικὴ θεολογία τῆς ἐλπίδος πρόκειται ὡς ἐν νέον θρησκευτικὸν φαινόμενον, τὸ ὁποῖον ἐδραιοῦται ἐπὶ μερικῶν ἐνθουσιαστικῶν τάσεων μιᾶς ἐποχῆς, ἀλλ' οἰκοδομεῖται ἐπὶ τῆς πίστεως καὶ διὰ τοῦτο δὲν εἶναι μία θεολογία περὶ τῆς ἐλπίδος ἀλλὰ μία θεολογία ἡ ὁποία ἐκπηγάζει ἐκ τῆς ἐλπίδος εἰς τὸν Θεόν. Ἡ ἐλπίς δὲ αὕτη ἐκκινεῖ ἐκ τῶν ἐπαγγελιῶν καὶ ὑποσχέσεων τοῦ Θεοῦ εἰς τὴν Παλαιὰν καὶ τὴν Καινὴν Διαθήκην, πρὸς τὸν παλαιὸν καὶ τὸν νέον Ἰσραὴλ καὶ ἐκ τῆς ἐκπληρώσεως αὐτῶν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ. Ἡ Βίβλος μᾶς διηγεῖται ἀκριβῶς τὴν ἱστορίαν τῆς ἐκ Θεοῦ αὐτῆς ἐλπίδος, ἡ ὁποία θὰ ἐκπληρωθῇ εἰς τὸν κόσμον ἅπαντα.

18. J. MOLTSMANN, *The Experiment Hope*, σελ. 102.

19. J. MOLTSMANN, *Ἐνθ' ἄνωτ.*, σελ. 103.

20. Βλ. προηγουμένην σημείωσιν No. 17.

21. J. MOLTSMANN, *Ἐνθ' ἄνωτ.*, σελ. 44.

Καί ὡς ἐκ τούτου ἡ βιβλική θεολογία ἐκ μιᾶς ἐποχῆς τῆς ἐπαγγελίας καὶ τοῦ «γέγραπται», προσβλέπει πρὸς μίαν ἄλλην ἐποχὴν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ὄντολογικῆς ἐκπληρώσεως καὶ τοῦ «γέγονεν». «Ὅταν δὲ τὰ βιβλικὰ κείμενα ὁμιλοῦν περὶ τῆς ἱστορίας τοῦ Θεοῦ, δὲν ἐκφράζονται μόνον ἱστορικῶς, πρὸς ἕνα συγκεκριμένον λαόν, μιᾶς συγκεκριμένης ἐποχῆς, ἀλλὰ διατυποῦν τὴν ἱστορίαν αὐτὴν καὶ ἐσχατολογικῶς, ὅπερ σημαίνει ὅτι ἡ βιβλική ἱστορία ἀπευθύνεται πρὸς ἅπαντας τοὺς λαούς, ὅλων τῶν ἐποχῶν καὶ ὅλης τῆς γῆς²².

Ἀκόμη δέον νὰ ὑπογραμμισθῇ ὅτι ἡ «θεολογία τῆς ἐλπίδος» ἔρχεται καὶ ὡς ἀποτέλεσμα τῆς συναντήσεως μετὰ τοῦ χριστιανικοῦ μηνύματος περὶ τῶν πραγμάτων τοῦ μέλλοντος, περὶ τῶν novissima καὶ τῆς μαρξιστικῆς ἀντιλήψεως περὶ τοῦ μέλλοντος τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας. Εἶναι καρπός, ἐπομένως, τοῦ διαλόγου μετὰ τοῦ χριστιανικῆς καὶ κοσμικῆς ἐλπίδος. Καθὼς εἰς τὸ ἀπώτερον παρελθὸν ἐκ τῆς συναντήσεως τῆς χριστιανικῆς ἀποκαλύψεως μετὰ τῆς Πλατωνικῆς ἢ τῆς Ἀριστοτελικῆς ἀντιλήψεως περὶ τοῦ κόσμου καὶ ἐκ τῆς ἐν τῷ συγχρόνῳ δυτικῷ χώρῳ συναντήσεως τῆς θεολογίας μετὰ τῆς ὑπαρξιακῆς φιλοσοφικῆς σκέψεως, ἔδωσαν νέαν στροφὴν εἰς τὴν μετέπειτα θεολογίαν, κατ' αὐτὸν ἀκριβῶς τὸν τρόπον καὶ ἡ «θεολογία τῆς ἐλπίδος» ἐκπηγάξει ἐκ τῆς συγχρόνου ἱστορικῆς ἀναγκαιότητος νὰ εἰσαγάγῃ ἕνα νέον τρόπον ἐρμηνείας τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐν συμφωνίᾳ μετὰ τὰς ἰδεολογικὰς κατηγορίας τοῦ παρόντος.

Ἰδιαιτέρως, μάλιστα, μετὰ τὴν ὑποχώρησιν τῆς ὑπαρξιακῆς καὶ τῆς διαλεκτικῆς θεολογίας, τὸ ἐνδιαφέρον τῶν συγχρόνων μελετητῶν τῆς θεολογίας ἤρχισε ν' ἀναζητῆ μίαν νέαν φιλοσοφίαν, ἡ ὁποία νὰ ἐκφράζῃ τὰς τάσεις καὶ τὰς ἀναζητήσεις τῆς ἐποχῆς, ὥστε δι' αὐτοῦ τοῦ ὄργανου τῆς γλώσσης νὰ ἐκφρασθῇ καλῶτερον σήμερον τὸ χριστιανικὸν μήνυμα. Πράγματι εἰς τὴν φιλοσοφίαν τοῦ μαρξιστοῦ φιλοσόφου τῆς Ἀνατολικῆς Γερμανίας Ernst Bloch ἡ «θεολογία τῆς ἐλπίδος» εὔρε τὴν νέαν τῆς ἐκφραστικὴν δυνατότητα. Ὁ E. Bloch εἰς τὸ κύριον ἔργον του *Das Prinzip Hoffnung*²³ διατυπώνει, ἀσφαλῶς, τὴν «Ἀρχὴν» τῆς ἐλπίδος, ἀλλὰ καὶ προβάλλει συγχρόνως μίαν νέαν ἀντιμετώπισιν τοῦ ἀποξενωμένου συγχρόνου ἀνθρώπου καὶ τοῦ ἀπαλλοτριωμένου κόσμου του. Διὰ τὸν νέον αὐτὸν μαρξιστὴν φιλόσοφον ἡ θρησκεία δὲν πρέπει νὰ ἐξετάζεται, —ὡς ἐγένετο εἰς τὸ παρελθὸν ὑπὸ Marx, Engels καὶ Feuerbach— ὡς μία ἀπὸ τὰς ἱστορικὰς δυνάμεις ἀλλοτριώσεως τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ πρέπει νὰ θεωρῆται καὶ ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὴν ἐλπίδα τοῦ μέλλοντος. Καὶ τότε θὰ ἴδωμεν, ὅπως λέγει ὁ ἴδιος ὁ Bloch, ὅτι «ἔπου ὑπάρχει θρησκεία, ὑπάρχει καὶ ἐλπίς», καθ' ὅσον ἡ θρησκεία εἶναι ἐλπίς ἐν τῷ κόσμῳ²⁴.

22. J. MOLTSMANN, "Ἐνθ' ἀνωτ., σελ. 45-46.

23. E. BLOCH, *Das Prinzip Hoffnung*, Frankfurt 1959.

24. Βλ. B. MONDIN, *Theology of Hope*, σελ. 44 κ. ἐξ., ὅπου ἐκθεσεῖς τῶν ἀνθρωπολογικῶν θέσεων τοῦ E. Bloch.

Ἡ ἐπισήμανσις αὕτη τῆς μεγάλης πράγματι ἐπιδράσεως τοῦ Bloch, καθὼς καὶ ἐκείνη τοῦ Hegel, ὡς φαίνεται, εἰς τὴν «θεολογίαν τῆς ἐλπίδος», δεικνύει μίαν βασικὴν στροφὴν, ὡς ἤδη ἐπεσημάναμεν, τῆς θεολογικῆς αὐτῆς τάσεως ν' ἀπομακρυνθῆ ἔκ τῆς ὑπαρξιακῆς καὶ ὑποκειμενικῆς κατευθύνσεως τῆς θεολογίας, ὡς ἐξεφράσθη αὕτη ἰδιαιτέρως ὑπὸ τῆς σχολῆς τοῦ Bultmann, μὲ φιλοσοφικὸν ὑπόβαθρον τὸν Heidegger, καὶ νὰ στραφῆ πρὸς τὴν κοινωνικὴν καὶ ἱστορικὴν κατεύθυνσιν τῆς θεολογίας, σκοποὺς τοὺς ὁποίους ὑπηρετεῖ καὶ ἡ ἐγγελιανο-μαρξιστικὴ φιλοσοφία σήμερον. Διὰ τοῦτο παρατηρεῖται εἰς τοὺς θεολόγους τῆς ἐλπίδος, ἀφ' ἑνὸς μὲν μία ἔντονος ἐμμονὴ καὶ πιστότης εἰς τὰ βιβλικὰ δεδομένα τῆς πίστεως, ἀφ' ἑτέρου δὲ παρουσιάζονται ριζοσπαστικώτεροι εἰς τὰς κοινωνικῆς φύσεως ἐφαρμογὰς τῆς χριστιανικῆς ἀληθείας.

Ἡ «σχολὴ τῆς ἐλπίδος» εἶναι ἀσφαλῶς λίαν εὐαίσθητος εἰς τοὺς ἐπιρρασμοὺς τῆς Φιλοσοφίας καὶ, ἐνῶ πολλὰ ὀφείλει εἰς τὸν μαρξιστὴν φιλόσοφον Bloch²⁵, δὲν δεσμεύεται, ὡς διαπιστοῦται, ἀπὸ τὰ συμπεράσματα αὐτῆς, ἀλλὰ προχωρεῖ μὲ ἰδιαιτέρον ἐνδιαφέρον πρὸς τὸν χῶρον τῆς χριστιανικῆς ἐσχατολογίας. Εἶναι λάθος, νομίζομεν, νὰ θεωρῆται ἡ σχολὴ αὕτη ὡς ἐν «θρησκευτοφιλοσοφικὸν παράγωγον» μιᾶς ἐπιστημονολογικῆς τάσεως μεταφυσικοῦ προσανατολισμοῦ²⁶. Ἀλλὰ πρέπει νὰ ἐξαρθῆ ἡ ἀναζήτησις ἐκ μέρους τῆς τῶν ἐσχατολογικῶν καὶ ἀποκαλυπτικῶν στοιχείων τῶν βιβλικῶν κειμένων.

Τὸ ἔργον τοῦ J. Moltmann, *Theologie der Hoffnung*, τοποθετεῖ τὸ θέμα τῶν Ἑσχάτων, διὰ μίαν ἀκόμη φοράν, εἰς τὰς ὀρθὰς του διαστάσεις, ὅτι δηλ. δὲν πρόκειται ἀπλῶς περὶ ἑνὸς καὶ μάλιστα τοῦ τελευταίου κεφαλαίου τῶν δογματικῶν ἐγχειριδίων, ἀλλ' ὅτι ἡ βιβλικὴ ἐσχατολογία εἶναι οὐσιῶδες στοιχεῖον διὰ τὴν ἐκ μέρους τῆς χριστιανικῆς πίστεως κατανόησιν τοῦ κόσμου καὶ τῆς ἀνθρωπίνης ἱστορίας. Καὶ τοῦτο εἶναι μία σημαντικὴ προσφορά εἰς τὸν σύγχρονον περὶ ἐσχατολογίας διάλογον. Διὰ τῆς «θεολογίας τῆς ἐλπίδος», ἡ ἔρευνα περὶ τὴν ἐσχατολογίαν ἔκαμεν ἐν εἰσέτι οὐσιῶδες βῆμα, πέραν τῆς ὑπὸ τοῦ Bultmann ἐρμηνείας, ἥτις οὐσιαστικῶς ἠθέλησε ν' ἀπομυθεύσῃ τὴν χριστιανικὴν ἐλπίδα καὶ νὰ χάσῃ αὕτη τελικῶς τὴν κεντρικότητά της διὰ τὴν ἀνθρωπίνην ὑπαρξιν καὶ τὸ μέλλον τῆς ἱστορίας, καὶ ἐπίσης μίαν ἐπαναστατικὴν κίνησιν πέρα καὶ τῆς γνωστῆς θεολογίας τοῦ αἰῶνος μας περὶ τοῦ «θανάτου τοῦ Θεοῦ».

Ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ οἱ θεολόγοι τῆς ἐλπίδος ἰδιαιτέρως ἐμμένουν καὶ ἀπορρίπτουν κατηγορηματικῶς τὴν θέσιν τῶν θεολόγων τοῦ «θανάτου τοῦ Θεοῦ», κατὰ τοὺς ὁποίους ὁ Θεὸς ὑπῆρξέ ποτε

25. Βλ. G. MARCEL, *Homo Viator. Introduction to a Metaphysics of Hope*, Ἀγγλ. μετ., N. York, 1962.

26. W. H. CAPPS, *Mapping the Hope Movement*, ἐν *The Future of Hope, Essays*, Ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 10.

εἰς τὸ παρελθόν, ἀλλὰ σήμερον δὲν σχετίζεται μὲ καμμίαν ὑπαρξίν καὶ κανένα γεγονός. Οἱ θεολόγοι τῆς ἐλπίδος χαρακτηρίζουν τὴν θέσιν αὐτὴν τῆς ἀπορρίψεως τοῦ Θεοῦ ὡς παράλογον καὶ βλάσφημον καὶ πιστεύουν, ὡς καὶ οἱ παρροδοσιακοὶ θεολόγοι, ὅτι ἡ ὑπαρξὶς τοῦ Θεοῦ εἶναι ἐκδηλος²⁷. Ἡ θέσις τῶν, ἀσφαλῶς, αὐτὴ δὲν σημαίνει ὅτι ἡ ὑπαρξὶς τοῦ Θεοῦ δύναται ν' ἀποδειχθῇ διὰ μεταφυσικῶν κατηγοριῶν, ἀλλ' ὅτι ἡ μόνη δυνατὴ ὁδὸς πρὸς τοῦτο εἶναι ἡ ἱστορικὴ ἀνάλυσις, καθ' ὅσον ὁ Θεὸς ἀποκαλύπτει ἑαυτὸν ἐν τῇ ἱστορίᾳ, ὡς τὸν «ἀεὶ ἐρχόμενον». Διὰ τοῦτο καὶ ὑπὸ τῆς θεολογίας τῆς ἐλπίδος ἡ φύσις τοῦ Θεοῦ ἐκφράζεται διὰ ἱστορικῶν ἢ διὰ μεταφυσικῶν κατηγορημάτων. Ὁ Θεὸς δὲν εἶναι παραδεκτὸν πλέον νὰ νοῆται ὡς ὑπερτάτη ὑπαρξίς, ὡς ἡ πρώτη αἰτία, ὡς ἡ ἄπειρος σοφία καὶ δύναμις, ὡς ἡ αἰώνιος ζωὴ κ.τ.θ., ἀλλ' ὅτι εἶναι μία «ἱστορικὴ» παρουσία ἢ ὁποῖα «ἐρχεται», ἕνας Θεὸς ὁ ὁποῖος «καλεῖ», μία «δύναμις» καὶ «πραγματικότης» καὶ τοῦ μέλλοντος συγχρόνως. Ὁ Θεὸς πρέπει νὰ κατανοῆται πλέον μὲ κατηγορήματα τὰ ὁποῖα ἀνήκουν εἰς τὸν ἱστορικὸν χῶρον. Διότι ὁ Θεὸς τῶν Χριστιανῶν εἶναι «Θεὸς Ἀβραάμ καὶ πατὴρ Ἰησοῦ Χριστοῦ», γνωστὸς ἐκ συγκεκριμένης ἱστορίας, ἐν τῇ ὁποῖα αἱ ἐπαγγελίαι Του ἐδόθησαν πρὸς τοὺς σκοποὺς ἐνὸς νέου καὶ ὀρισμένου μέλλοντος²⁸.

Ὅταν, ὅμως, ἡ θεολογία τῆς ἐλπίδος ὁμιλεῖ περὶ τοῦ μέλλοντος καὶ συσχετίζει αὐτὸ μὲ τὴν ἐλπίδα δὲν πρέπει νὰ θεωρηθῇ ἡ ἀντίληψις αὐτὴ ὅτι εἶναι ἀποτέλεσμα μιᾶς ἀτμοσφαιρας ἐνθουσιαστικῶν τάσεων καὶ αἰσιοδόξου ἀντιμετωπίσεως τῆς ἱστορίας, ὅπως πολλοὶ ὑπέθεσαν, ἀλλ' ὅτι προέρχεται ἐκ τῆς βαθείας ἐκείνης ἀβεβαιότητος καὶ ἀπογοητεύσεως, ἡ ὁποῖα ὠδήγησε πολλοὺς εἰς διάφορα σχήματα καὶ μορφὰς ἀποφυγῆς τῆς πραγματικότητος. Ἡ θεολογία τῆς ἐλπίδος, καθ' οὐσίαν, ποτὲ δὲν ἀνταπεκρίθη εἰς τὰς ἐνθουσιαστικὰς προσδοκίας τῆς μελλοντολογίας τῆς προηγουμένης δεκαετίας, ἀλλ' ὁμιλεῖ καὶ προβάλλει τὴν ἐλπίδα διὰ τῆς βιβλικῆς γλώσσης τῆς ἀναστάσεως ἐνὸς ἐσταυρωμένου Ἰησοῦ²⁹.

Εἶναι γεγονός, πάντως, ὅτι οἱ θεολόγοι τῆς ἐλπίδος σχετίζουν ἀμέσως τὸ μέλλον τῆς ἱστορίας, εἴτε τὸ ἀτομικὸν εἴτε τὸ γενικὸν τῆς ἀνθρωπότητος, πρὸς τὴν ἀνάστασιν τοῦ Χριστοῦ, ὡς τῆς μόνης ἀληθοῦς πραγματικότητος τῆς ἀνθρωπίνης ἐλπίδος³⁰. Ὅταν δὲ ἡ Κ. Διαθήκη ὁμιλῇ περὶ τῆς ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ, δὲν ἐννοεῖ ἀσφαλῶς («αὐτοκατανόησιν») τινα ἐκ μέρους τῶν Ἀποστόλων, ὡς ἡρμήνευσεν αὐτὴν ἡ θεολογία τῆς ἀπομυθεύσεως, ἀλλ' ὁμιλεῖ περὶ ἱστορικοῦ γεγονότος, παράλληλον τοῦ ὁποῖου δὲν παρουσίασεν ἡ ἱστορία· ὁ κόσμος δὲ ἀναμένει ἐν τῷ μέλλοντι τοὺς ἀντιστοίχους καρποὺς αὐτῆς διὰ τὴν

27. B. MONDIN, *Theology of Hope*, σελ. 51.

28. J. MOLTSMANN, «Hope without Faith?», ἐν *Concilium* (1966), σελ. 19.

29. Βλ. J. MOLTSMANN, *The Crucified God*, N. York 1974.

30. J. MOLTSMANN, *Religion, Revolution, and the Future*, σελ. 103.

άνθρωπίνην πραγματικότητα, διότι ἡ ἀνάστασις τοῦ Χριστοῦ εἶναι ὑπόσχεσις ἅμα καὶ ἐκπλήρωσις³¹. Ἡ «θεολογία τῆς ἐλπίδος», προσβλέπουσα πρὸς τὸ γεγονός τῆς Ἀναστάσεως, καλεῖ τὸν σύγχρονον κόσμον εἰς διάλογον μετ' αὐτῆς³², διὰ μίαν νέαν ἐρμηνείαν καὶ κατανόησιν τοῦ κόσμου ὑπὸ τὸ φῶς τῆς χριστιανικῆς ἐλπίδος, μὲ τὸν ἀπώτερον σκοπὸν νὰ μεταφέρῃ εἰς τὸν κόσμον τοῦτον τὴν ἐσχατολογικὴν πραγματικότητα τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ.

Ὁ J. Moltmann, εἰδικώτερον, τὴν ἀνάστασιν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ τὴν κατανοεῖ ὡς τὸ γεγονός ἐκεῖνο διὰ τοῦ ὁποῦ ἡ καινοδιαθηκικὴ μαρτυρία εἶδε τὴν βεβαιότητα τῆς μελλοντικῆς ἐκπληρώσεως τῶν ὑποσχέσεων καὶ ἐπαγγελιῶν τοῦ Θεοῦ. Ἡ Ἀνάστασις, ἐπομένως, δὲν φέρει καθ' ἑαυτὴν τὴν πλήρη ἀποκάλυψιν τῶν ἐπαγγελιῶν, ἀλλ' εἶναι μᾶλλον μία ἐγγύησις τῆς πραγματοποιήσεως αὐτῶν ἐν τῷ μέλλοντι. Ἡ ἔμφασις ἐπὶ τοῦ σημείου τοῦτου τοῦ μέλλοντος, διὰ τὴν κατανόησιν τῆς φύσεως τῆς χριστιανικῆς ἐσχατολογίας, θεωρεῖται πολὺ βασικὴ ὑπὸ τῆς θεολογίας τοῦ Moltmann. Ὅταν δὲ οὗτος ἀναφέρῃ, ὅτι ἡ χριστιανικὴ ἀποκάλυψις εἶναι οὐσιαστικῶς ἐσχατολογικὴ, ἐνοεῖ ὅτι ἡ χριστιανικὴ πίστις ἐδραιοῦται εἰς τὸ συμβάν ὠρισμένου ἱστορικοῦ γεγονότος, ἐκείνου δηλ. τῆς ἀναστάσεως τοῦ Ἰησοῦ καὶ ὅτι ἡ μελλοντικὴ διάστασις αὐτοῦ τοῦ γεγονότος τροφοδοτεῖ τὴν πίστιν ἐν τῇ ἱστορίᾳ, περὶ τῆς τελικῆς ἀναστάσεως τῶν πάντων καὶ περὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ εἰς καινοὺς οὐρανοὺς καὶ γῆν καινὴν.

Ἡ ἀντίληψις αὕτη περὶ καινῆς κτίσεως καὶ καινῆς δημιουργίας, κατὰ τὸν Moltmann, δὲν πρέπει νὰ νοηθῇ ἰδεολογικῶς ἀλλ' ὄντολογικῶς. Ἡ δὲ ἔλευσις τῆς ἐσχατολογικῆς Παρουσίας τοῦ Χριστοῦ ἐν τῷ μέλλοντι, θεωρεῖται γεγονός πραγματικόν³³, καθ' ὅσον ἡ ἐσχατολογικὴ ἱστορία θεωρεῖται αὐστηρῶς γραμμικὴ, δηλ. μία λυτρωτικὴ κίνησις τοῦ Θεοῦ, ἡ ὁποία δὲν ἔχει εἰσέτι πραγματοποιηθῆ εἰς τὸ παρόν, ὑπάρχει ὅμως καὶ ἀναμένει τὴν ἐν τῷ μέλλοντι ἐκπλήρωσιν. Εἶναι, μὲ ἄλλους λόγους, μία ἱστορία ἐλπίδος, κατευθυνομένη πρὸς τὸ ἔσχατον³⁴.

Διὰ πάντα ταῦτα ἡ «θεολογία τῆς ἐλπίδος» ἀσχολεῖται εὐρέως μὲ τὴν Ἀνάστασιν. Ὁ δὲ J. Moltmann τονίζει μετ' ἐμφάσεως, ὅτι «ὁ Χριστιανισμὸς ἴσταται ἢ πίπτει μὲ τὴν πραγματικότητα τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως τοῦ

31. Βλ. A. RICHARDSON, βιβλιοκρισίαν ἐπὶ τοῦ ἔργου τοῦ J. Moltmann, *Theology of Hope*, ἐν J. T. S., 19 (1968), σελ. 698.

32. Ὁ J. Moltmann μετέχει εἰς τὸν ἤδη ἐξελισσόμενον διάλογον μεταξὺ Χριστιανῶν καὶ Μαρξιστῶν, εἰς δὲ τὸ μνημονευθὲν συλλογικὸν ἔργον *The Future of Hope* γίνεται προσπάθεια οἰκοδομήσεως διαλόγου μεταξὺ τῆς κινήσεως τῆς «θεολογίας τῆς ἐλπίδος» καὶ τῆς συγχρόνου ἀθεϊστικῆς κινήσεως, ὡς αὕτη ἐκπροσωπεῖται ὑπὸ τοῦ Ernst Bloch εἰς τὸ ἄρθρον του «Man as Possibility», *Ἐνθ' ἄνωτ.*, σελ. 50-67.

33. J. MOLTSMANN, *Theology of Hope*, σελ. 162-63.

34. J. MOLTSMANN, *Ἐνθ' ἄνωτ.*, σελ. 35.

Ἰησοῦ»³⁵. Ὅταν δὲ ὁ Moltmann ὁμιλῇ ἐνταῦθα περὶ τῆς Ἀναστάσεως ὡς «πραγματικότητος», ὁμιλεῖ περὶ τοῦ συγκεκριμένου γεγονότος τῆς ἀναστάσεως τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὡς γεγονότος τὸ ὅποῖον συνέβη ἱστορικῶς εἰς τὸν ἴδιον τὸν Ἰησοῦν καὶ ἔχι ἀπλῶς ἐν τῇ πίστει τῶν μαθητῶν Του καὶ τῆς πρώτης Ἐκκλησίας, ὡς βλέπει τὴν Ἀνάστασιν ἢ σχολῇ τῆς «ἀπομυθεύσεως»³⁶. Οὕτως ἡ ἀνάστασις τοῦ Χριστοῦ τίθεται ὡς κεντρικὸν θέμα διὰ τὴν «θεολογίαν τῆς Ἐλπίδος» τοῦ Moltmann. Βάσει δὲ αὐτῆς προσπαθεῖ νὰ ἐρμηνεύσῃ καὶ τὴν χριστιανικὴν ἐσχατολογία, τὴν ὁποίαν ἀντιμετωπίζει μετὰ πολλῆς σοβαρότητος.

Ἐπιπροσθέτως ὁ Moltmann συσχετίζει τὸ μέλλον ἀμέσως καὶ μὲ τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ. Ἡ λέξις «βασιλεία», λέγει, σημαίνει ἐν μέλλον, ἐν τῷ ὁποίῳ ὁ Θεὸς εἶναι πλήρως καὶ τελικῶς παρὼν καὶ ἐν τῷ ὁποίῳ αἱ ἀθλιότητες τῆς δημιουργίας θὰ λάβουν τέλος καὶ οἱ ἄνθρωποι θ' ἀπολαύσουν τὴν ἐλευθερίαν των ἐν ἀπολύτῳ μορφῇ. Εἰς τὸ ἐνδιάμεσον διάστημα, μετὰ τοῦ μέλλοντος τούτου καὶ τοῦ παρόντος, εἰς τὸ ὅποῖον ζῶμεν, τίθενται τὸ Εὐαγγέλιον, ἡ πίστις καὶ ἡ μετάνοια ἐν ὅψει τῆς ἐγγύτητος τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ³⁷. Οὕτω τὸ ἐσχατολογικὸν μέλλον, συμφώνως πρὸς τὰς εὐαγγελικὰς διηγήσεις, εἶναι διαλεκτικῆς φύσεως³⁸ καὶ ἔχει ἤδη ἐγκαινισθῆ ἐν τῷ προσώπῳ καὶ τῷ ἔργῳ τοῦ Ἰησοῦ³⁹.

Ἡ διαλεκτικότης δὲ αὕτη μετὰ τοῦ παρόντος καὶ μέλλοντος παρέχει καὶ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ἔντονον ἐσχατολογικὸν χαρακτῆρα, κατὰ τὰς ἐκκλησιολογικὰς ἀντιλήψεις τοῦ Moltmann. Ἐπειδὴ δὲ ἡ Ἐκκλησία μαρτυρεῖ ἐν τῇ ἱστορίᾳ περὶ τῆς ἐσχατολογικῆς σωτηρίας εἶναι ἡ ἴδια μία καινότης ἐσχατολογικῆ. Ὁ Moltmann προχωρεῖ ἔτι περισσότερον εἰς τὴν ὑπ' αὐτοῦ ἐσχατολογικὴν θεώρησιν τῆς Ἐκκλησίας, εἰς σημεῖον μάλιστα νὰ δέχεται «ἐξίσωσιν» τοῦ συγκεκριμένου ὄρου «καινότητος» μετὰ τοῦ ἀφηρημένου «ἐσχατολογίᾳ», παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι τοῦτο δὲν εἶναι ἐπιτρεπτόν. Ἐνταῦθα, ὁμως, «ἡ συσχέτισις γίνεται ἐκ προθέσεως μὲ τὸν σκοπὸν νὰ τονίσῃ, ὅτι ἡ χριστιανικὴ κοινότης συνδέεται στενῶτα μετὰ τοῦ ρόλου τῆς μαρτυρίας περὶ τῆς ἐσχατολογικῆς κινήσεως τῆς ἱστορίας καὶ τὴν ὁποίαν ἱστορίαν, μάλιστα, ταυτίζει μετὰ τῆς χριστιανικῆς κοινότητος, προσωποποιῶν οὕτως αὐτήν»⁴⁰.

Ἀσφαλῶς ἡ χριστιανικὴ Ἐκκλησία, κατὰ τὴν θεολογίαν τοῦ Moltmann, εἶναι ἀρχικῶς παρούσα ἐν τῇ ἱστορίᾳ, ἀλλ' ὡς κ ο ι ν ὀ τ η ς ἔ λ π ι -

35. J. MOLTSMANN, Ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 165.

36. Βλ. J. MACQUARRIE, Theologies of Hope, σελ. 102.

37. J. MOLTSMANN, The Experiment Hope, σελ. 53.

38. J. MOLTSMANN, Ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 55.

39. J. MOLTSMANN, Ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 57.

40. M. P. TRIPPOLE, Ecclesiological Developments in Moltmann's Theology of Hope, ἐν T. S., 34 (1, 1973), σελ. 24.

δ ο ς ἐν τῷ κόσμῳ μαρτυρεῖ ὅτι ἡ καθόλου κοσμικὴ ἱστορία καὶ ἅπανα ἡ ἀνθρωπίνη κοινότης εὐρίσκεται ἐν πορείᾳ ἐνώσεως μετὰ τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ παρουσία τῆς Ἐκκλησίας διασφαλίζει τὸν κόσμον ἅπαντα ἀπὸ τὰς ἀπατηλὰς ἐλπίδας καὶ τοὺς οὐτοπιστικούς κοσμικοὺς σκοποὺς. Ὑπ' αὐτὴν τὴν ἐννοίαν ἡ Ἐκκλησία εἶναι κρίσις ἐν τῷ κόσμῳ καὶ διὰ τῆς παρουσίας της κρίνει τὸ παρελθὸν καὶ τὸ παρὸν τῆς ἱστορίας καὶ στρέφει τὴν προσοχὴν καὶ τὴν ἐλπίδα πρὸς τὸ μέλλον, ἐμφανίζουσα οὕτως ἑαυτὴν ὡς τὴν πλέον «ἐπαναστατικὴν» καὶ ἀνανεωτικὴν δύναμιν. Ἀλλὰ παρ' ὅλα αὐτὰ ἡ Ἐκκλησία ἀναμένει καὶ τὴν ἰδικὴν της πλήρωσιν εἰς τὸ ἐσχατολογικὸν μέλλον. Καὶ ὡς μὴ «πεπληρωμένη» ἡ ἰδία διὰ τοῦ ἱστορικοῦ γεγονότος τοῦ Χριστοῦ, προσβλέπει πρὸς τὴν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ «πλήρωσιν» της κατὰ τὸν «καιρὸν» τῆς Παρουσίας. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ σχέσις της πρὸς τὴν μέλλουσαν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ εἶναι σχέσις μᾶλλον «λειτουργικὴ» παρὰ ὄντολογικὴ, καθ' ὅσον ἡ ἰδία Ἐκκλησία ἐργάζεται καὶ ἐνεργεῖ, «λειτουργεῖ» ὡς θὰ ἐλέγομεν, διὰ τὴν πραγμάτωσιν τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ κατὰ τὸ τέλος τῆς ἱστορίας, ὅταν θὰ συμβῆ καὶ ἡ φανέρωσις τῆς «καινῆς κτίσεως»).

Ἡ Ἐκκλησία, οὕτως, ὡς καὶ ἄλλαι πραγματικότητες ἐν τῷ κόσμῳ, παίζει ρόλον «μετόχου» εἰς τὸ ἔργον τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ ἐν τῇ ἱστορίᾳ, καθ' ὅσον ἡ βασιλεία δὲν εἶναι τὸ «μέλλον» μόνον τῆς Ἐκκλησίας ἀλλὰ καὶ τῆς καθόλου δημιουργίας. Ὡς ἐκ τούτου ὁ Θεὸς ἐργάζεται τὸ μέλλον τοῦ κόσμου ὄχι μόνον διὰ τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ καὶ διὰ τοῦ κόσμου ἐργάζεται τὸ μέλλον καὶ τῆς Ἐκκλησίας. Οὕτως ἡ Ἐκκλησία, ὡς μία ἐν τῷ κόσμῳ λειτουργικὴ πραγματικότητα, δὲν εἶναι τὸ «τέλος» καθ' ἑαυτὸ ἀλλὰ μόνον μία λειτουργία τῆς βασιλείας. Ὑπάρχει αὕτη διὰ νὰ δεικνύη εἰς τὸν ἄνθρωπον τὴν ὁδὸν πρὸς τὴν βασιλείαν καὶ νὰ μεταδίδῃ εἰς αὐτὸν τὴν ζωὴν τῆς βασιλείας. Ὅταν, ἐπομένως, ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ θὰ εἶναι πλήρως πραγματοποιημένη, κατὰ τὴν θεολογίαν τοῦ Moltmann, τότε ἡ ὑπαρξίς τῆς Ἐκκλησίας δὲν θὰ ἔχῃ νόημα ἐν τῇ ἱστορίᾳ⁴¹.

Παρὰ τὰ πλεῖστα θετικὰ στοιχεῖα τῆς νέας αὐτῆς κινήσεως τῆς «θεολογίας τῆς ἐλπίδος», ὡς εἶδομεν ἀνωτέρω, δεόν νὰ τονισθῇ καὶ ἡ ὑπὸ τῶν κριτικῶν της ἐπισήμανσις ἀσαφείας τινὸς εἰς τὴν διατύπωσιν ἐπὶ βασικῶν θεμάτων τῆς βιβλικῆς ἱστορίας καὶ ἥτις ἀσάφεια εἶναι δυνατὸν νὰ ὀδηγήσῃ τὴν θεολογίαν καὶ πάλιν δι' ἄλλης ὁδοῦ εἰς τὸ αὐτὸ ἀποτέλεσμα μιᾶς «ἐπαν-απομυθεύσεως» τοῦ χριστιανικοῦ μηνύματος. Ἐνῶ ὁ Moltmann καὶ ὁ Pannenberg δηλοῦν, ἐπὶ παραδείγματι, ὅτι παραμένουν ἀνικανοποίητοι ἀπὸ τὴν ἐρμηνείαν

41. Τὰς κεντρικὰς ἰδέας τῶν ἐκκλησιολογικῶν ἀντιλήψεων τοῦ J. Moltmann τὰς ὀφείλομεν εἰς τὴν σχετικὴν μελέτην τοῦ M. R. TRIPOLE, *Ecclesiological Developments in Moltmann's Theology of Hope*, Ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 31 κ. ἐξ.

τοῦ Bultmann σχετικῶς μὲ τὴν ἀνάστασιν τοῦ Χριστοῦ καὶ χαρακτηρίζουν οὗτοι, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰς ἀπόψεις τῆς ὑπαρξιακῆς θεολογίας, τὴν ἀνάστασιν ὡς «γεγονός» καὶ ὡς «ἱστορικόν» συμβάν, ἐν συνεχείᾳ μᾶς ἀφήνουν μετεώρους, λέγοντες ὅτι διὰ τῶν ὄρων τούτων δὲν ὁμιλοῦν κατὰ γράμμα καὶ κατὰ κυριολεξίαν⁴².

Ἐπίσης ἡ ὑπογράμμισις τῆς πιστότητος τῆς «θεολογίας τῆς ἐλπίδος» εἰς τὰ βιβλικὰ γεγονότα τοῦ παρελθόντος καὶ ἡ ἔντονος ἔμφασις ἐπὶ τῆς μελλοντικῆς διαστάσεως τῆς ἐλπίδος, δημιουργεῖ τὸ αἶσθημα ἐνὸς κενοῦ διὰ τὸ παρόν. Οἱ θεολόγοι τῆς ἐλπίδος τονίζουν ἰδιαίτερώς καὶ μετ' ἔμφασεως μάλιστα, ὅτι ἡ χριστιανικὴ πίστις κηρύσσει ἓνα Θεὸν ἐπαγγελιῶν καὶ ὑποσχέσεων, αἱ ὁποῖαι ἀναμένουν τὴν ἐκπλήρωσιν εἰς τὸ μέλλον. Τὸ μέλλον, ἐπομένως, εἶναι πλήρες ἐλπίδων. Τὸ παρόν, ὅμως, παραμένει ἄγονον καὶ τραγικόν. Ἀσφαλῶς ἐπ' αὐτοῦ αἱ θέσεις τῆς «θεολογίας τῆς ἐλπίδος» ἀσκοῦν καρποφόρον κριτικὴν πρὸς τὰς τάσεις τῶν προηγουμένων σχολῶν ἐρμηνείας τῆς χριστιανικῆς ἐσχατολογίας, παραμένει ὅμως ἡ ἀναγκαιότης μιᾶς νέας συνθέσεως, τὴν ὁδὸν τῆς ὁποίας ἤνοιξεν ἀρκετὰ ἡ νέα αὐτὴ θεολογικὴ κίνησις.

Ἐν ἄλλο σημεῖον κριτικῆς, εἶναι τὸ γεγονός ὅτι ἡ «θεολογία τῆς ἐλπίδος» ἐκκινεῖ ἀπὸ τὴν βασικὴν τῆς ἀρχῆν, ὅτι ὁ Θεὸς δὲν ἔχει εἰσέτι ἀναπληρώσει τὰ πάντα ἐν Ἰησοῦ Χριστῷ. Τοῦτο σημαίνει ὅτι οἱ Χριστιανοὶ πρέπει νὰ γρηγοροῦν, διότι ζοῦν εἰς τὸ «μεταξὺ» τῶν αἰῶνων διάστημα καὶ ὅτι καλοῦνται νὰ πληρώσουν τὸν χῶρον καὶ τὸν χρόνον τοῦ κόσμου τούτου διὰ τῆς διακηρύξεως τῆς πιστότητος τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς ἐνάρξεως ἀπὸ τοῦδε τοῦ νέου μέλλοντος. Ἡ ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας ὑπ' αὐτὴν τὴν ἄποψιν δὲν πρέπει νὰ ἐκληφθῆ ὡς τὸ «τέλος» τῆς λυτρωτικῆς ἱστορίας, ἀλλὰ καλεῖται καὶ αὕτη ὡς σῶμα κοινωνικὸν καὶ ἱστορικὸν νὰ ὑπακούσῃ εἰς τὰς ἀπαιτήσεις τῆς ἐν τῷ κόσμῳ φανερώσεως τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ.

Οὕτως ἐπὶ τοῦ χριστολογικοῦ προβλήματος οἱ θεολόγοι τῆς ἐλπίδος, ἐνῶ ἐναντιοῦνται εἰς τὰς ἀρνητικὰς θέσεις τῶν θεολόγων τοῦ «θανάτου τοῦ Θεοῦ», ἀπορρίπτουν καὶ οὗτοι συγχρόνως τὰς θέσεις τῆς παραδοσιακῆς θεολογίας περὶ τῆς πληρότητος τῆς ἀποκαλύψεως ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Διότι διὰ τὴν θεολογίαν τῆς ἐλπίδος τὸ κέντρον βάρους πίπτει εἰς τὸ μέλλον καὶ ὄχι εἰς τὸ παρελθόν. Τὸ κρίσιμον σημεῖον τῆς φανερώσεως τῆς Θεανδρικότητος τοῦ Ἰησοῦ, δὲν εἶναι ἡ ἐν τῇ ἱστορίᾳ πρώτη ἔλευσις, ἀλλ' ἡ ἐν τῷ μέλλοντι δευτέρα παρουσία Αὐτοῦ. Ἡ ἔμφασις ἐπὶ τῆς ἱστορικῆς «ἐπιφανείας» τοῦ Θεοῦ ἐν Ἰησοῦ Χριστῷ ὑπὸ τῆς παραδοσιακῆς θεολογίας, ἐξερεθίζει τοὺς θεολόγους τῆς ἐλπίδος καὶ θεωρεῖται ὑπ' αὐτῶν ὡς σοβαρὸν λά-

42. Βλ. J. MACQUARRIE, Theologies of Hope, σελ. 103: «But they also tell us that in using words like «real» and «historical» they do not mean «literal». What do they mean? This remains completely vague».

θος, διότι ἀπωθεῖ καὶ ἀποδυναμώνει τὴν βαρύτητα τοῦ ἐσχατολογικοῦ μέλλοντος. Τὸ «κλειδί» τοῦ χριστολογικοῦ θέματος παραμένει εἰς τὴν μελλοντικὴν ἐσχατολογικὴν ἐκπλήρωσιν τῆς Παρουσίας καὶ φανέρωσιν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ὡς τοῦ ἐνδόξου Κυρίου⁴³.

Ἀποτέλεσμα αὐτῆς τῆς χριστολογικῆς ἀποκλίσεως εἶναι καὶ ἡ ἀδυναμία ἐκκλησιολογικῆς κατανοήσεως, ὡς εἶδομεν, τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ. Διὰ τὴν «θεολογίαν τῆς ἐλπίδος» ἡ Ἐκκλησία εἶναι μία ἀπλῆ καὶ μόνον λειτουργία» τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ κόσμῳ καὶ δὲν ἀπτεται ὄντολογικῶς αὐτῆς. Ἡ Ἐκκλησία δὲν ἔχει οὐδεμίαν σχέσιν μὲ τὴν φύσιν τῆς βασιλείας, ἀλλὰ μόνον μὲ τὰς λειτουργίας της καὶ ἐργάζεται ὅπως παρασκευάσῃ τὸν κόσμον διὰ τὴν ἔλευσιν τῆς βασιλείας ἐν τῷ μέλλοντι, καὶ ἡ ὁποία βασιλεία πρόκειται νὰ πραγματοποιηθῇ διὰ τινος μυστηριώδους πράξεως τοῦ Θεοῦ. Διὰ τοῦτο ἀκριβῶς καὶ ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, ὡς λυτρωτικὴ βασιλεία, εἶναι ἀντίθετος πρὸς οἰοδήποτε status quo καὶ καλεῖ τὸν κόσμον δι' ἀλλαγὴν ὅλων τῶν μορφῶν καὶ τῶν θεσμῶν τοῦ παρόντος. Ἡ δὲ ἐλπίς εἰς τὴν ἐσχατολογικὴν ταύτην βασιλείαν ἀμφισβητεῖ τὴν παροῦσαν τῶν πραγμάτων κατάστασιν⁴⁴.

Ἐπαναλαμβάνομεν διὰ μίαν εἰσέτι φοράν, ὅτι παρὰ τὸ γεγονὸς τῶν πολλῶν θετικῶν στοιχείων τῆς νέας αὐτῆς θεολογικῆς κινήσεως κατὰ τὰς ἡμέρας μας καὶ ἰδιαιτέρως ἐξ αἰτίας τῆς ἐμφάσεως ἐπὶ τοῦ γεγονότος τῆς ἐλπίδος, ὡς βασικῆς ἐρμηνευτικῆς ἀρχῆς διὰ τὴν κατανόησιν τοῦ χριστιανικοῦ μηνύματος καὶ διὰ τὴν διάδοσιν τῆς χριστιανικῆς πίστεως εἰς τὸν σύγχρονον κόσμον, πρέπει νὰ ὑπογραμμισθοῦν παραλλήλως καὶ οἱ κίνδυνοι ποὺ εἶναι δυνατόν νὰ προέλθουν ἐκ μιᾶς ὑπερμέτρου ἐμφάσεως ἐπὶ τῆς ἐσχατολογικῆς διαστάσεως τῆς χριστιανικῆς πίστεως, εἰς βάρος τῆς ἱστορικῆς πραγματικότητος καὶ τῆς ἐκκλησιολογικῆς ἐμπειρίας τῶν καρπῶν τοῦ Πνεύματος, οἱ ὁποιοὶ εἶναι καὶ οἱ πρῶτοι καρποὶ τῆς ἐν τῇ ἱστορίᾳ πραγματώσεως τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ ἐν τῇ παρούσῃ μορφῇ⁴⁵. Διότι ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, κατὰ τὰς Γραφάς, δὲν κηρύσσεται ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ὡς σχετιζομένη μόνον μὲ τὸ μέλλον, ἀλλὰ καὶ μὲ τὸ παρόν. Εἶναι μία βασιλεία τοῦ Θεοῦ ἡ ὁποία «ἤγγικεν» (Ματθ. 4,17), ἀλλὰ καὶ μία βασιλεία «ἐντὸς ἡμῶν» (Λουκ. 17,21). Ὁ δὲ Εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης ἰδιαιτέρως ἀρέσκειται εἰς τὸ νὰ τονίξῃ, ὅτι ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ ὡς «αἰώνιος ζωὴ» εἰσῆλθεν εἰς τὴν ἱστορίαν καὶ εἶναι ἤδη παροῦσα (Ἰωάν. 3,18-26· 5,24· 6,47).

Τὸ γεγονὸς δὲ καὶ μόνον ὅτι διὰ τὴν ἱστορίαν καὶ τὸν ἄνθρωπον δὲν ὑπάρχει μία καὶ μόνη διάστασις, ἡ μελλοντικὴ, ἀλλ' ὑπάρχει καὶ ἡ διάστασις

43. J. MOLTSMANN, *Theology of Hope*, σελ. 159.

44. J. MOLTSMANN, Ἔνθ' ἄνωτ., σελ. 325 ἐξ.

45. Βλ. Γ. Π. ΠΑΤΡΩΝΟΥ, Σχέσις παρόντος καὶ μέλλοντος εἰς τὴν περὶ βασιλείας τοῦ Θεοῦ διδασκαλίαν τῆς Ὁρθοδόξου Θεολογίας, σελ. 175 κ. ἐξ., ὅπου διεξοδικῆ ἀνάλυσις τῆς σχέσεως τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ μετὰ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος.

τοῦ παρελθόντος ὡς βίωσις τῆς ἱστορίας, διὰ νὰ παρατρέξωμεν καὶ ἐκείνην τοῦ παρόντος, κρίνει ὡς ἀνεπαρκῆ τὴν «θεολογίαν τῆς ἐλπίδος», ἡ ὁποία κατὰ ἓνα τρόπον κατάφωρον πλήττει τὴν ἱστορικὴν παράδοσιν, προβάλλουσα μετ' ἐμφάσεως μόνον τὸ προσδοκώμενον καὶ τὸ ἀναμενόμενον. Ἐξ ἄλλου ἡ «θεολογία τῆς ἐλπίδος», διὰ τῆς τοποθετήσεώς της αὐτῆς ἐναντι τοῦ παρελθόντος καὶ τοῦ μέλλοντος, δημιουργεῖ ρῆξιν εἰς τὴν γραμμικὴν βιβλικὴν ἔννοιαν τοῦ χρόνου καὶ τῆς ἱστορίας τῆς θείας Οἰκονομίας, ἐξαίρουσα τὴν ἐσχατολογίαν εἰς βάρος κάθε ἱστορικῆς Θεοφανείας.

Μεταξύ, ὅμως, «τῶν δύο τούτων στιγμῶν τῆς Ἐποχῆς — μεταξύ Θεοφανείας καὶ Ἐσχατολογίας — δὲν εὐρίσκομεν εἰς τὴν Βίβλον οἰανδήποτε ἀντίθεσιν ἢ διαμάχην, μᾶλλον δὲ παρατηροῦμεν σχέσιν αὐστηρᾶς ἐξαρτήσεως, εἰς σημεῖον μάλιστα, πού ἄνευ Θεοφανείας ἢ ἐλπίς θὰ ἦτο ἀθεμελίωτος. Αὐτὸ τὸ ὁποῖον ἐνισχύει καὶ ἐνδυναμώνει τὴν ἐλπίδα μας εἶναι ἀκριβῶς ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἐπραγματοποιήθη ἤδη ἐν τῇ ζωῇ τοῦ Χριστοῦ»⁴⁶.

Ἄλλὰ καὶ ὁ διάλογος τῆς Θεολογίας μὲ οἰοδῆποτε κοινωνικο-πολιτικὸν σύστημα, ἐνέχει σοβαροὺς ἐπίσης κινδύνους ἐκκοσμικεύσεως οὐχὶ ἀπλῶς τῆς θεολογικῆς σκέψεως, ἀλλὰ καὶ τῆς καθόλου χριστιανικῆς πίστεως καὶ τῶν σκοπῶν τοῦ Χριστιανισμοῦ εἰς τὸν παρόντα κόσμον, καθ' ὅσον τὸ κέντρον βάρους μετατίθεται ἐκ τῆς ἐσχατολογικῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ εἰς τὴν πραγματώσιν μιᾶς κοινωνίας εἰρήνης, ἐλευθερίας, εὐδαιμονίας, κ.τ.δ., μιᾶς δηλονότι ἐγκοσμιοκρατικῆς φύσεως βασιλείας, γεγονός τὸ ὁποῖον ἐπιδιώκει καὶ τὸ μαρξιστικὸν κοινωνικὸν σύστημα, μὲ προεκτάσεις ἐγκοσμιοκρατικοῦ μεσσιανισμοῦ⁴⁷.

Ἄγνοεῖ ὅμως ἡ «θεολογία τῆς ἐλπίδος», μὲ τὰς μελλοντικὰς της προσδοκίας καὶ τοὺς μελλοντικούς της ὄραματισμούς τὴν τραγικὴν καὶ δαιμονιώδη πραγματικότητα τοῦ παρόντος αἰῶνος, ὅπου ἡ πτώσις τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἡ ἁμαρτία ἔχουν δημιουργήσει μίαν ἐντελῶς διάφορον κατάστασιν ἀπὸ ἐκείνην τοῦ μέλλοντος αἰῶνος. Οἱ θεολόγοι τῆς ἐλπίδος, διὰ τῆς ἐμφάσεως ἐπὶ τοῦ ἱστορικοῦ μέλλοντος καὶ τὴν ἐλπίδα διὰ μίαν νέαν πραγματικότητα ἐν τῇ ἱστορίᾳ, κινδυνεύουν νὰ δημιουργήσουν μίαν θεολογίαν τῆς οὐτοπίας, ἀποσιωποῦντες συγχρόνως καὶ τὴν μελλοντικὴν πραγματικότητα τῆς ἐσχατολογικῆς τελικῆς Κρίσεως.

Καὶ εἰς μίαν ἐποχὴν ὡς ἡ ἰδική μας, ἡ ὁποία εἶναι «πλήρης οὐτοπιῶν, ἀπληστίας, ἀνέσεων καὶ ἀνηθικότητος, μεγαλύτερα ἀνάγκη ὑπάρχει διὰ μίαν θεολογίαν τῆς Κρίσεως παρὰ τῆς ἐλπίδος. Αὐτὴ εἶναι ἐξ ἄλλου ἢ διδασκαλία

46. B. MONDIN, *Theology of Hope*, σελ. 61. Βλ. καὶ σχετικὴν συζήτησιν ἐν *Diskussion über die «Theologie der Hoffnung»*, ἔκδοσις ὑπὸ W. D. M a r s c h, Munich 1967, σελ. 98 κ. ἐξ.

47. Πρβλ. Ν. ΝΗΣΙΩΤΟΥ, Ἡ ἀπολογία τῆς ἐλπίδος, Ἀνάτυπον, ἐν Ἀθήναις 1975, σελ. 57.

τῆς Βίβλου. Εἰς καιροὺς θλίψεων, συμφορῶν, πολέμων καὶ διωγμῶν, ἡ Ἐποκάλυψις ἀγγέλλει σωτηρίαν, ὑπόσχεται ἀπελευθέρωσιν, ἐνθαρρύνει τὴν ἐλπίδα. Ἄλλ' εἰς ἐποχὰς εὐδαιμονίας, χλιδῆς, ἀνέσεων καὶ ἀνηθικότητος, ἀρχίζει τὴν νοουθεσίαν, διότι ἔρχονται καιροὶ τιμωρίας καὶ καταστροφῆς⁴⁸.

Τέλος, ἐπὶ τῆς σχέσεως τῆς «θεολογίας τῆς ἐλπίδος» ἐναντι τῶν ἄλλων σχολῶν ἐσχατολογίας, ἔχομεν νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι, ἐνῶ ὁ Moltmann θέτει ὡς ἀφετηρίαν τῆς ἐρεύνης του τὸ ἔργον τοῦ A. Schweitzer, τὸ ὁποῖον ἐπεχείρησεν, ὡς γνωστόν, νὰ ἀνατρέψῃ τὸν, κατὰ τὰς ἀντιλήψεις τῆς «συνεποῦς» ἐσχατολογίας, «ἀπατηλὸν ἐσχατολογισμόν» τοῦ Ἰησοῦ, ἐμμένει ἐν τούτοις εἰς τὴν βασικὴν ἀντίληψιν ὅτι ὁ Χριστιανισμὸς ὁ ἴδιος εἶναι τελικῶς μία ἐσχατολογία. Ἄλλὰ καὶ ἡ ἐκ μέρους τοῦ J. Moltmann ἀντιμετώπισις τῆς ἐσχατολογίας παρουσιάζει τὰς γνωστὰς βασικὰς μονομερείας τῶν προηγουμένων σχολῶν, ἰδιαιτέρως δὲ διότι μὲ τὰς καθ' ὀλοκληρίαν σχεδὸν μελλοντικὰς ἀποκλίσεις δεικνύει πλήρη ἀδιαφορίαν ὡς πρὸς τὰ ἰσχυρὰ στοιχεῖα περὶ τῆς παρουσίας τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ προσώπῳ καὶ τῷ ἔργῳ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, τὰ ὁποῖα προσεκόμισεν εἰς τὴν ἐρευναν ἡ σχολὴ τῆς «πραγματοποιηθείσης» ἐσχατολογίας τοῦ C. H. Dodd⁴⁹.

48. B. MONDIN, *Theology of Hope*, σελ. 63.

49. Πρβλ. G. R. BEASLEY-MURRAY, βιβλιοκρισία εἰς τὸ ἔργον τοῦ J. Moltmann, *Theology of Hope*, Ἀγγλ. μετ., SCM Press, 1967, ἐν E. T., 79 (1968), σελ. 238, ὅπου μετ' ἐμφάσεως ὑπογραμμίζεται, ὅτι: «Moltmann and his compatriots, who would not waste time in reading British theology (not a reference to a modern British writer occurs in the book) would do well to take a strong dose of Dodd».

ΕΠΙΛΕΓΟΜΕΝΑ

Ἐκ τῆς ὡς ἀνωτέρω ἐκθέσεως τῶν διαφόρων σχολῶν ἐσχατολογίας διεπιστώθη ὅτι εἰς τὸν περὶ ἐσχατολογίας σύγχρονον διάλογον ἤρχισαν νὰ μετέχουν ἐκτὸς τῶν βιβλικῶν μελετητῶν καὶ σοβαροὶ ἐκπρόσωποι τῆς συστηματικῆς θεολογίας. Τὸ γεγονός τοῦτο εἶναι ἐπιδοφόρον διότι, ἀναλυόμενον τὸ θέμα τῶν Ἐσχάτων ἐν συναρτήσει πρὸς τὰ λοιπὰ τῆς πίστεως δόγματα, ὡς τὸ χριστολογικόν, τὸ πνευματολογικόν, τὸ ἐκκλησιολογικόν καὶ τὸ σωτηριολογικόν, θ' ἀπομακρύνῃ τὴν ἔρευναν ἀπὸ τὰς γνωστὰς μονομερείας καὶ τὰς ἀκρότητας τοῦ παρελθόντος.

Εἰς τὴν ἀποψιν ταύτην θὰ ἠδύνατο ν' ἀντείπη τις, ὅτι ἡ συσχέτισις τῆς Ἐσχατολογίας μετὰ τῆς Ἐκκλησιολογίας ἰδιαιτέρως, εἶναι δυνατόν νὰ καταργήσῃ τὴν ὑπάρχουσαν διάκρισιν μεταξὺ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς Ἐκκλησίας, παρὰ τὴν ὀργανικὴν καὶ ὄντολογικὴν σχέσιν ἀμφοτέρων, μεταξὺ τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Ἐκκλησίας, μεταξὺ δηλ. τῆς κεφαλῆς καὶ τοῦ σώματος, ὡς καὶ μεταξὺ τῆς παρουσίας πραγματικότητος τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς τελικῆς ἐσχατολογικῆς πληρώσεως αὐτῆς. Ὁ φόβος οὗτος ἀσφαλῶς ὑπάρχει καὶ θὰ προήρχετο κυρίως ἐκ μιᾶς λανθασμένης ἀντιλήψεως περὶ τῆς ἐννοίας καὶ τῆς πραγματικότητος τῆς Ἐκκλησίας.

Ἡ Ἐκκλησία, ὡς γνωστόν, κατὰ τὰς βιβλικὰς ἐκφράσεις, δὲν εἶναι «ἐκ τοῦ κόσμου» τούτου, ἀλλ' ἡ ζωὴ καὶ τὸ ἔργον τῆς ὀρισμένης συσχετίζονται καὶ ἀπευθύνονται πρὸς τὸν κόσμον. Τοῦτο σημαίνει ὅτι ἡ Ἐκκλησία ἐν τῷ κόσμῳ εἶναι αὐτόνομος, ἀλλ' ἡ ὑπαρξίς τῆς καὶ αἱ λειτουργίαι τῆς συσχετίζονται καὶ ἀναφέρονται πάντοτε πρὸς τὸν κόσμον¹. Ὁ Χριστιανισμὸς εἶναι, ἀναμφισβητήτως, ἱστορικός. Ἄλλ' ἡ φύσις, τὸ ἔργον καὶ οἱ σκοποὶ αὐτοῦ, δηλ. ὁ Χριστιανισμὸς κατ' οὐσίαν, κατανοοῦνται πληρέστερον ἐν ἐσχατολογικῇ ἐννοίᾳ. Ἐπομένως καὶ ἡ Ἐκκλησία, κατ' ἐπέκτασιν, ὡς «ἐσχατολογικὴ κοινότης» ἐν τῷ κόσμῳ² πρέπει νὰ κατανοῆται παραλλήλως πρὸς τὴν ἱστο-

1. Βλ. σχετικῶς Ν. Α. NISSIOTIS, *Interpreting Orthodoxy*, ἐν *Ecumenical Review*, 14 (1, 1941), σελ. 14.

2. Πρβλ. G. FLOROVSKY, *Eschatology in the Patristic Age: An Introduction*, ἐν *Texte und Untersuchungen, Studia Patristica*, τόμ. II, μέρος II, Berlin 1957, σελ. 235 καὶ ἑλλην. μετ. ὑπὸ Ἀντ. Κουμάντου, Ἐσχατολογία στὴν πατερικὴ ἐποχὴ, *Εἰσαγωγικὴ Μελέτη*, ἐν π. Γ. ΦΛΩΡΟΦΣΚΥ, *Θέματα Ὀρθοδόξου Θεολογίας*, Ἀθῆναι 1973, σελ. 141.

ρικήν της πραγματικότητας και ἐν τῇ ἐσχατολογικῇ αὐτῆς διαστάσει και προοπτικῇ.

Ἐν τῇ ἱστορικῇ και ἐσχατολογικῇ ταύτῃ Ἐκκλησίᾳ, λοιπόν, τὸ προσδοκώμενον «τέλος» ἔχει ἤδη ἔλθει και τὸ σχέδιον τοῦ Θεοῦ διὰ τὴν σωτηρίαν τοῦ κόσμου ἤδη ἔχει φθάσει εἰς τὴν πληρότητα. Ἡ ἐσχατολογικὴ ὁμως αὐτὴ πρᾶξις τοῦ Θεοῦ, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἐντάσσεται και ἡ βασιλεία Του, δὲν πρέπει νὰ θεωρῆται ὡς τελικὴ, ἀλλ' ὡς μία νέα ἀπαρχή. Οὕτως ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ ἐγκαινισθεῖσα ἐν τῷ παρόντι ἀναμένει τὴν ἐν τῷ μέλλοντι πληρότητα αὐτῆς, καθ' ὅσον ἡ ἱστορία τῆς σωτηρίας δὲν «ἐκλείσει» ἀλλ' εὐρίσκεται ἀκόμη «ἐν ἐξελίξει», ἐν πορείᾳ πληρώσεως. Διὰ τοῦτο καθίσταται ἀναγκαῖον, εἰς τὸν χῶρον τῆς ἐρεύνης, ἐκάστη βιβλικὴ θεολογία νὰ ἐμμένῃ ὅπωςδῆποτε εἰς τὴν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ βιουμένην ἱστορικὴν πραγματικότητα, ἀλλὰ και νὰ δεικνύῃ πάντοτε πρὸς τὴν τελικὴν ἐκπλήρωσιν.

Ἐπὶ τοῦ θέματος τῆς σχέσεως ἱστορίας και ἐσχατολογίας, ὑπάρχουν μελετηταί, ὡς εἶδομεν ἐν τῇ παρουσίᾳ ἐργασίᾳ, οἱ ὁποῖοι θεωροῦν τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ ἐντὸς τῆς ὀριζοντίου κινήσεως τοῦ ἱστορικοῦ χρόνου και συσχετίζουν αὐτὴν μετὰ τῆς προσωπικῆς τοῦ ἀνθρώπου ἠθικότητος, πρὸς οἰκοδόμησιν μιᾶς πανανθρωπίνης ἀδελφότητος, με προεκτάσεις πολλακίς κοινωνικὰς και οἰκονομικοπολιτικὰς. Ἄλλοι πάλιν προσδιορίζουν τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ νὰ λαμβάνῃ χώραν ἐν χρόνῳ ἢ κατὰ τὸ τέλος τῶν αἰώνων, ἢ θεωροῦν αὐτὴν ὡς μίαν ὑπερχρονικὴν πραγματικότητα. Ἡ δὲ σύγχρονος βιβλικὴ ἐπιστήμη μᾶς πληροφορεῖ περὶ μιᾶς μελλοντικῆς ἢ πραγματοποιηθείσης, περὶ συνεποῦς ἢ ἀσυνεποῦς ἐσχατολογίας.

Οὐδεμία, ὁμως, ἀπὸ αὐτὰς τὰς θεωρίας ἔλαβε τὴν καθολικὴν ὑποστήριξιν τῆς ἐρεύνης, διότι ἐκάστη παραλείπει βασικὰς μαρτυρίας ὄχι μόνον τῶν βιβλικῶν κειμένων ἀλλὰ και τῶν πραγματικότητων τῆς χριστιανικῆς ἐμπειρίας. Διὰ τοῦτο ὑπάρχουν και οἱ ἐρευνηταὶ ἐκεῖνοι, οἱ ὁποῖοι ὑποστηρίζουν ὅτι ἡ Κ. Διαθήκη περιλαμβάνει και τὴν πραγματοποιηθεῖσαν και τὴν μελλοντικὴν ἐσχατολογία και ὅτι ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ εἶναι χρονικὴ και ὑπερχρονικὴ πραγματικότης, πραγματοποιουμένη ἐν χρόνῳ ἀλλὰ και ἀναμένουσα τὴν πληρωσίν της και κατὰ τὸ τέλος τοῦ χρόνου. Ἐνα γεγονός δηλ. ἐντὸς και πέραν τῆς ἱστορίας³.

Σήμερον, ὁμως, μετὰ ἀπὸ ἐντατικὴν ἐργασίαν ἐνὸς περίπου αἰῶνος ἐπὶ τῶν ἐσχατολογικῶν θεμάτων, δὲν ἱκανοποιεῖ πλέον οὐδὲ και ἡ μεταγενεστέρως διατυπωθεῖσα συμβιβαστικὴ τῶν ἀντιθέσεων ἄποψις, ὅτι εἰς τὰ βιβλικὰ κείμενα διαπιστοῦται ἐμφανῶς ἡ ὑπαρξις μιᾶς ἤδη «πραγματοποιηθείσης» ἐσχατολογίας («realised eschatology») και παραλλήλως παρατηρεῖται ἡ κί-

3. P. S. MINEAR, *Between Two Worlds, Eschatology and History*, ἐν *Interpretation*, 5 (1, 1951), σελ. 30.

νησις μιᾶς ἐσχατολογίας «μη εἰσέτι πραγματοποιηθείσης» («unrealised»)· δηλ. ὅτι ἡ βιβλικὴ ἐσχατολογία εἶναι μία «ἐγκαινιασθεῖσα ἐσχατολογία» («inaugurated eschatology») ἢ μία ἐσχατολογία «ἐν πορείᾳ πραγματοποίησεως» («sich realisierende eschatologie»)⁴.

Ἡ διαφύλαξις τῆς οὐσιαστικῆς καὶ ὀργανικῆς ἐνότητος τοῦ «νῦν» καὶ τοῦ «οὐπω» τῆς ἐσχατολογίας, γεγονός τὸ ὅποῖον ἐπραγματοποίησε τὸ ἀρχικὸν χριστιανικὸν κήρυγμα, ἀπαιτεῖ νὰ ἐξέλθῃ ἡ ἔρευνα ἐκ τῆς ἐμπλοκῆς τῆς ἀπὸ τὰς καταστάσεις μιᾶς στατικότητος τοῦ ἤδη πραγματοποιουμένου στοιχείου καὶ τῆς ἀντιστορικῆς μελλοντικῆς προσδοκίας τοῦ ἐσχατολογικοῦ ἀποκαλυπτισμοῦ. Ἡ ὁδὸς μιᾶς ὀργανικῆς καὶ δυναμικῆς συνθέσεως τῶν στοιχείων παρόντος καὶ μέλλοντος τῆς ἐσχατολογίας, ἰδιαιτέρως δὲ ἐπὶ τοῦ θέματος τῆς κατανοήσεως τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ, ἤδη ἔχει ἀνοίξει καὶ ἀναμένει πλέον μίαν σαφῆ καὶ συστηματικὴν διατύπωσιν. Οὕτως ἐν τῷ ἐκκλησιολογικῷ κυρίως χώρῳ αἰσθητοποιεῖται τελειότερον ἢ συνάντησις ἱστορίας καὶ ἐσχατολογίας καὶ ἡ διαλεκτικότης μεταξὺ τοῦ «νῦν» καὶ τοῦ «οὐπω» τῆς βιβλικῆς θεολογίας.

Εἰς τοῦτο πιστεύομεν ὅτι τὰ μέγιστα δύναται νὰ προσφέρῃ ἡ Ὁρθόδοξος Θεολογία καὶ ἡ συμβολὴ τῆς θὰ εἶναι οὐσιαστικὴ εἰς τὸν σύγχρονον καὶ ἐν ἐξελίξει εὐρισκόμενον πάντοτε ἐσχατολογικὸν διάλογον, κυρίως ἕνεκα τῶν ἐκκλησιολογικῶν τῆς προϋποθέσεων καὶ τῆς ἐνιαίας ἐρμηνευτικῆς τῆς ἀρχῆς διὰ μέσου τῆς ἱστορικῆς τῆς παραδόσεως⁵. Διότι τὸ παράδοξον τοῦτο τῶν φαινομενικῶν ἀντιθέσεων εὐρίσκει πλήρη ἀρμονίαν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, ἡ ὁποία ὑπὸ τῆς ὀρθοδόξου πατερικῆς ἐρμηνευτικῆς παραδόσεως δὲν θεᾶται ἐν στατικῇ ἐννοίᾳ ἀλλ' ἐν δυναμικῇ καὶ δημιουργικῇ κινήσει, διαγράφουσα τὴν σωτηριολογικὴν τῆς πορείαν ἐν τῇ ἱστορίᾳ, πρὸς τὸν σκοπὸν ἐνσωματώσεως ἐν αὐτῇ πάντων, μέχρι καὶ τῆς δευτέρας τοῦ Χριστοῦ παρουσίας καὶ τῆς ἐνδόξου παλιγγενεσίας.

Ἡ ἀποδοχὴ δὲ τῆς Ἐκκλησίας ὡς πραγματικότητος προσερχομένης ὄχι μόνον ἐκ τοῦ παρελθόντος καὶ τοῦ παρόντος ἀλλ' ἐπίσης καὶ ἐκ τοῦ μέλλοντος, ἀνταποκρίνεται, νομίζομεν, πλήρως καὶ πρὸς τὸ βιβλικὸν καὶ τὸ πατερικὸν πνεῦμα. Τὸ ἀνοιγμα, ἰδιαιτέρως, τοῦτο πρὸς τὸ μέλλον, πρὸς τὴν ἐσχατολογικὴν διάστασιν τῆς Ἐκκλησίας, δεόν νὰ τονισθῇ, ὅτι δὲν σημαίνει νέαν τινὰ ἀνάπτυξιν καὶ ἐξέλιξιν αὐτῆς πέρα τοῦ Χριστοῦ καὶ τοῦ ἐν αὐτῇ οἰ-

4. Βλ. ἐπ' αὐτῶν τῶν τάσεων J. A. T. ROBINSON, *Jesus and His Coming*, London 1957, σελ. 169· O. CULLMANN, *The Christology of the New Testament*, σελ. 47· W. MANSON, *Eschatology in the New Testament*, σελ. 7.

5. Πρὸς τὴν κατεύθυνσιν αὐτὴν, θέλομεν νὰ πιστεύωμεν, ὅτι μία ταπεινὴ προσπάθεια ἐγένετο ἤδη διὰ τῆς ἐργασίας μας «Σχέσις παρόντος καὶ μέλλοντος εἰς τὴν περι βασιλείας τοῦ Θεοῦ διδασκαλίαν τῆς Ὁρθοδόξου Θεολογίας», Ἀθῆναι 1975 καὶ ἰδιαιτέρως διὰ τοῦ Γ' κεφαλαίου, ὑπὸ τὸν τίτλον «Σύνθεσις ἱστορικοῦ καὶ ἐσχατολογικοῦ στοιχείου τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ», σελ. 135-191.

κοῦντος Ἀγίου Πνεύματος, πέρα δηλ. τῶν χριστολογικῶν καὶ πνευματολογικῶν αὐτῆς προϋποθέσεων, καθ' ὅσον ὁ μὲν Χριστὸς διὰ τὴν Ἐκκλησίαν εἶναι τὸ ἄλφα καὶ τὸ ὠμέγα τῆς θεολογικῆς τῆς ἀναπτύξεως, ὁ πρῶτος καὶ ὁ ἔσχατος τῆς τελειώσεως καὶ ὀλοκληρώσεως τῆς δημιουργίας, τὸ δὲ Πνεῦμα εἶναι ἐκεῖνο διὰ τοῦ ὁποῦ ἀγόμεθα πρὸς τὴν τῶν πάντων τελικὴν «ἀποκατάστασιν» (Πράξ. 3,21), ἵνα ὁ Θεὸς καταστῆ κατὰ τὸ τέλος τῶν αἰῶνων «τὰ πάντα ἐν πᾶσιν» (Α' Κορ. 15,28).

Ἐπειδὴ αἱ ἄλλαι μονομερεῖς ἀντιλήψεις τίθενται ἐκτὸς τοῦ βιβλικοῦ καὶ ἐκκλησιολογικοῦ πνεύματος τοῦ Χριστιανισμοῦ. Θεωροῦνται δὲ συγχρόνως ἀντίθετοι καὶ πρὸς κάθε συλλογισμόν οἰασθήποτε θρησκευτικῆς ἐμπειρίας, διότι εἶναι σαφὲς ὅτι εἰς καμμίαν μεγάλην θρησκευτικὴν ἐμπειρίαν μέχρι τοῦδε ἐν τῇ ἱστορίᾳ, εἴτε τῆς ἰουδαϊκῆς-προφητικῆς, εἴτε τῆς χριστιανικῆς-ἀποστολικῆς, κατενόηθη ἢ ὑπαρξίς τῆς ἱστορίας ἄνευ οὐδεμιᾶς τελικῆς ἐλπίδος ἢ οἰαδῆποτε ἐλπίς διὰ τὸ μέλλον νὰ μὴ ἔχη λάβει τὴν ἱστορικὴν τῆς ἐπιβεβαίωσιν⁶. Ἰδιαιτέρως δὲ ἡ ὑπὸ τῆς φιλευθερίας θεολογίας μετὰ τῆς τοῦ ὄλου νοήματος τοῦ «ἐσχάτου» εἰς τὸ παρόν, ἀποτελεῖ, ὡς ἀντιλαμβάνομεθα, ἀντιβιβλικὴν καὶ ἀντιπαραδοσιακὴν διδασκαλίαν, διότι, κατὰ τὴν Γραφὴν καὶ τὴν Παράδοσιν, τὸ «παρόν» τῶν ἐσχάτων ἀποτελεῖ «ἀρραβῶνα» μόνον καὶ «πρόγευσιν» τῆς πλήρους ἐν τῷ μέλλοντι φανερώσεώς των⁷.

Ἀσφαλῶς ἡ ἐρμηνευτικὴ θεολογία ἀντιμετωπίζει μεγάλας δυσχερείας, ὅταν προσπαθῆ νὰ διερευνήσῃ ἰδιαιτέρως τὴν σχέσιν τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ μετὰ τῆς ἱστορίας. Παρὰ δὲ τὴν προσπάθειαν ἀπορρίψεως ὑπὸ μερίδος τῆς φιλευθερίας θεολογίας τοῦ ἱστορικοῦ χαρακτῆρος τῆς βιβλικῆς ἀποκαλύψεως, σήμερον γενικῶς δὲν ἀμφισβητεῖται ἡ ὀργανικὴ σχέσις τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ μετὰ τῆς ἱστορίας. Τοῦτο δὲ ὀφείλεται κυρίως εἰς τὸ ὅλον ἐν ἀξάνομενον ἐνδιαφέρον τῆς θεολογικῆς ἐρεύνης περὶ τὰ ἐκκλησιολογικὰ θέματα καὶ τῆς συσχέτισεως αὐτῶν μετὰ τῶν συμπερασμάτων τῆς τόσον ἐπιμόχθου ἐσχατολογικῆς ἐργασίας, ἢ ὁποία ἐπραγματοποιήθη, ὡς εἶδομεν, ἀπὸ τοὺς πλέον κορυφαίους ἐρευνητὰς θεολόγους.

Ἡ ἐσχατολογικὴ δὲ αὕτη προϋπόθεσις, ἢ ὁποία ἐντόνως ὑπεγραμμίσθη ἐν τῇ δυτικῇ θεολογίᾳ, διὰ τὴν ἀντιμετώπισιν τῶν διαφόρων θεμάτων τῆς θεολογίας, «πρέπει νὰ χαιρετισθῆ ὡς θετικὸς παράγων περαιτέρω προωθήσεως τῆς συζητήσεως καὶ τῶν ἀκανθωδῶν ἐκκλησιολογικῶν προβλημάτων»⁸. Ἐπ' αὐτοῦ ἡ ὀρθόδοξος ἐκκλησιολογικὴ ἐμπειρία, μὲ τὴν ἔντονον ἐσχατολο-

6. Βλ. W. MANSON, Eschatology in the New Testament, σελ. 8.

7. Σ. Χ. ΑΓΟΥΡΙΔΟΥ, Σύγχρονοι ἐσχατολογικαὶ ἀπόψεις (Ἐπὶ τὰς θεολογικὰς ζυμώσεις τῶν καιρῶν μας), ἐν «Χριστιανικὸν Συμπόσιον», Τεύχος Β', Ἀθήναι 1968, σελ. 118.

8. Ν. ΝΗΣΙΩΤΟΥ, Ἡ ἀπολογία τῆς ἐλπίδος, σελ. 72.

γικήν προοπτικήν της, παρέχει ἐν ἱστορικὸν παράδειγμα εἰς τὴν θεολογίαν συνθέσεως τοῦ ἱστορικοῦ καὶ ἐσχατολογικοῦ στοιχείου, ὡς πραγματικότητος ζωῆς καὶ ὄχι μόνον ὡς ἀπλῆς θεολογικῆς συνθέσεως. Διότι «τί εἶναι ἄλλο ἢ λειτουργικὴ ὀρθόδοξος ζωὴ τῆς ἐκκλησιαστικῆς κοινωνίας, εἰμὴ μία συνεχῆς προσμονὴ τοῦ Χριστοῦ ὡς Κυρίου τῶν πάντων κατὰ τὴν ἔλευσίν του καὶ πάλιν εἰς τὸ τέλος τῶν αἰώνων; Ἐσχατολογικὴ ἀναμονή, ἢ ὅποια ἡμῶς λειτουργικῶς λαμβάνει ἤδη χώραν ἐδῶ καὶ τώρα ἐπ' ἐλπίδι, διὰ τοῦ ἀρραβῶνος τοῦ Πνεύματος. Τοῦτο καθιστᾷ τὴν ὀρθόδοξον θεολογίαν ὡς τὴν πλέον ἐσχατολογικῶς προδιατεθειμένην ὄλων τῶν ἄλλων παραδόσεων καὶ διὰ τοῦτο αὐτῇ θέτει τὰ αὐτὰ προβλήματα τῆς Ἐκκλησιολογίας κατ' ἄλλον τρόπον»⁹.

Ἄλλ' οὐχὶ μόνον ἕνεκα τῶν ἐκκλησιολογικῶν της ἀντιλήψεων ἡ Ὀρθόδοξος Θεολογία δύναται νὰ συμβάλῃ μεγάλως εἰς τὸν σύγχρονον περὶ ἐσχατολογίας διάλογον, ἀλλὰ καὶ αἱ σωτηριολογικαὶ αὐτῆς πεποιθήσεις ἐπιβάλλουν τὴν συνθετικὴν ἀντιμετώπισιν τοῦ ἱστορικοῦ καὶ ἐσχατολογικοῦ ἐν τῷ χώρῳ τῆς Ἐκκλησίας. Εἰς τὴν πατερικὴν θεολογίαν καὶ εἰς τὴν καθόλου σχεδὸν ὀρθόδοξον ἐρμηνευτικὴν γραμμὴν, δύναται νὰ λεχθῇ μετὰ βεβαιότητος, ὅτι οὐδεμία διάκρισις γίνεται μεταξὺ τῆς ἤδη ἐπιτευχθείσης ἢ ἐπιτελουμένης ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ σωτηρίας καὶ τῆς ἐν τῷ μέλλοντι καὶ ἕως ἐσχάτων χρόνων ἀναμενομένης νὰ ὀλοκληρωθῇ σωτηριολογικῆς δόξης τοῦ ἀνθρώπου.

Ἡ πορεία τῆς σωτηρίας παρουσιάζεται, ὑπ' αὐτὴν τὴν ἔννοιαν, ὡς μία ἐνιαία καὶ ἀδιάσπαστος ἐνότης. Οὕτως ἡ πατερικὴ σκέψις δὲν ἀντιμετωπίζει τὴν σωτηριολογίαν ἐν ἐξελικτικῇ ἐννοίᾳ, ὑπὸ τὴν σύγχρονον ἔννοιαν, ἀλλὰ θεᾶται τὴν σφύζουσαν ἐνέργειαν τοῦ Θεοῦ ἐν Χριστῷ ὡς μίαν ἀπλῆν καὶ ἐν χρόνῳ συνεχίζομένην πορείαν¹⁰. Καὶ ἐν τῷ σωτηριολογικῷ, ἐπομένως, χώρῳ διαπιστοῦται ἡ ὀργανικὴ καὶ δυναμικὴ σχέσις ἱστορίας καὶ ἐσχατολογίας. Αὕτη δὲ ἐκφράζεται κυρίως ἐν τῇ ὀργανικῇ καὶ δυναμικῇ σχέσει τῶν στοιχείων παρόντος καὶ μέλλοντος τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ ὡς μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς ἐνιαίας πραγματικότητος.

Αἱ ὀρθόδοξοι, ἡμῶς, αὐταὶ ἐκκλησιολογικαὶ καὶ σωτηριολογικαὶ θέσεις, αἱ ἀναφερόμεναι εἰς τὸ θέμα τῆς ἐσχατολογίας, δὲν πρέπει νὰ ἐκληφθοῦν ὡς μεταγενέστεραι τῶν βιβλικῶν ἀντιλήψεων ἀναπτύξεις, διότι γνωστὸν εἶναι ὅτι καὶ ἡ Βίβλος συσχετίζει ἀμέσως τὰ σωτηριολογικὰ γεγονότα μετὰ τὴν κοινότητα τῶν πιστῶν, τὴν ἐσχατολογικῶς τοποθετημένην ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Πάντως παραμένει γεγονός ἀναντίρρητον, ὅτι ἐξ ὑπαρχῆς παρουσιάσθη διπλῆ τις ἔμφασις ἐπὶ τοῦ παρόντος καὶ μέλλοντος τῶν ἐσχατολογικῶν πραγμάτων. Ἐνῶ

9. Ν. ΝΗΣΙΩΤΟΥ, "Ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 73.

10. Ἐπ' αὐτοῦ βλ. G. W. H. LAMPE, *Early Patristic Eschatology*, ἐν «*Eschatology*» (S. J. Th., Occasional Papers, No 2), Edinburgh-London 1957, σελ. 29.

ἐκ μιᾶς ἀπόψεως τονίζεται ἡ πραγματικότης καὶ ἡ πληρότης τῆς ἤδη βιουμένης ἐν τῷ παρόντι σωτηρίας, οἱ πιστοὶ πολλάκις παρουσιάζονται εἰς περιπτώσεις μεγάλων ἐσχατολογικῶν γεγονότων νὰ εἶναι ἐστραμμένοι πρὸς τὸ μέλλον καὶ ν' ἀναμένουν τὴν πραγματοποίησιν των ἀπ' αὐτό.

Ἀσφαλῶς ἐν τῇ ἀποστολικῇ ἐποχῇ, ὡς μᾶς ἀποκαλύπτουν τὰ κείμενα τῆς Κ. Διαθήκης, ἡ χριστιανικὴ κοινότης διακατείχετο ὑπὸ τῆς ἐντόνου πεποιθήσεως ὅτι ἡ ἐλπίς πρὸς τὴν ὁποίαν ὁ Ἰσραὴλ ἦτο ἐστραμμένος μετὰ βεβαιότητος καὶ ἐντόνου ἀναμονῆς, ἐπὶ τέλους εἶχεν ἤδη ἐκπληρωθῆ. Τὸ ἀποφασιστικὸν γεγονός ἐνάρξεως τῶν ἐσχάτων χρόνων καὶ πραγματοποίησεως τῶν ἐσχατολογικῶν προσδοκιῶν τοποθετεῖται ἐν τῷ γεγονότι τῆς ἐλεύσεως, τοῦ θανάτου καὶ τῆς ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ, ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ ὁποῦ οὗ Θεὸς ἐδρασεν ἀποφασιστικῶς, ἐπισκεπτόμενος καὶ σφάζων τὸν λαὸν Του¹¹. Οὕτως ἐπιβεβαιοῦται καὶ ἐκ τῆς βιβλικῆς πεποιθήσεως, ὅτι ὁ Θεὸς «ἐρρύσατο ἡμᾶς ἐκ τῆς ἐξουσίας τοῦ σκότους καὶ μετέστησεν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ υἱοῦ τῆς ἀγάπης αὐτοῦ» (Κολ. 1,13).

Ἄλλὰ καὶ ἐν τῷ κηρύγματι τοῦ Ἰησοῦ, ὡς διαφαίνεται σαφῶς ἐκ τῶν συνοπτικῶν Εὐαγγελίων, τὰ ἐσχατολογικὰ θέματα καὶ ἰδιαιτέρως ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, ἦσαν ὑψίστης σπουδαιότητος καὶ ἡγγιζόν τὴν οὐσίαν τοῦ νέου σωτηριολογικοῦ μηνύματος. Τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Μάρκου, ὡς παράδειγμα, εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς τονίζει ὅτι ὁ Ἰησοῦς ἀρχίζει τὸ ἔργον Του καὶ τὸ κήρυγμά Του, καλῶν τὸν λαὸν εἰς μετάνοιαν καὶ πίστιν, καθ' ὅσον «πεπλήρωται ὁ καιρὸς καὶ ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ ἡγγικεν» (Μάρκ. 1 15). Πάντως εἶναι ἀληθές ὅτι τὸ μέγιστον μέρος τῆς διδασκαλίας τοῦ Ἰησοῦ καὶ ἰδιαιτέρως τῶν παραβολῶν ἔχουν ὡς κεντρικὸν θέμα τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ. Οὕτως ἄνευ ἀμφιβολίας ἡ διδασκαλία περὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ εἶναι ἐκ τῶν οὐσιωδεστέρων στοιχείων τοῦ εὐαγγελικοῦ μηνύματος καὶ τῆς χριστιανικῆς πίστεως.

Διὰ τὸν Ἰησοῦν καὶ τὴν ἐποχὴν Του ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ ἦτο ὁ «νέος αἰὼν» κυριαρχίας τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς ἱστορίας. Ἡ κυριαρχία αὐτὴ ἤδη ἔχει ἀρχίσει νὰ ἐκπληροῦται ἐν δυνάμει ἐπὶ τῆς γῆς, ὡς δεικνύουν ἰδιαιτέρως τὰ «σημεῖα» τοῦ Ἰησοῦ. Ἡ πλήρης ὁμως φανέρωσις τῆς βασιλικῆς αὐτῆς κυριαρχίας τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ κόσμῳ, ὡς συμβαίνει εἰς τοὺς οὐρανοὺς, εἶναι γεγονός τοῦ μέλλοντος. Παρὰ ταῦτα, ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, ἔστω ἐν σπέρματι καὶ ὡς «ἀρραβών», εὐρίσκεται («ἐν μέσῳ») τῶν ἀνθρώπων καὶ ἐνεργεῖ «ἐν δυνάμει» τὰ «σημεῖα» τῆς ἐλεύσεώς της, ἀναμένουσα νὰ συμπεριλάβῃ εἰς τοὺς κόλπους τῆς θείας κυριαρχίας τοὺς πάντας καὶ τὰ πάντα καὶ νὰ φθάσῃ ἡ βασιλεία αὐτὴ εἰς τὴν πληρότητα καὶ τελειότητά της κατὰ τὰς ἐσχάτας ἡμέρας.

Οὕτως ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ εἶναι πραγματικότης παρούσης ἐμπειρίας διὰ τὴν χριστιανικὴν κοινότητα, ἡ ὁποία ὁμως παραμένει ἀνοικτὴ εἰς τὸ μέλ-

11. J. N. KELLY, *Early Christian Doctrines*, London 1965³, σελ. 459.

λον, ἀναμένουσα τὴν «ἐν δυνάμει» πλήρη ἀποκάλυψιν αὐτῆς. Ὁ καιρὸς ὁμοῦς τῆς φανερώσεως τοῦ Θεοῦ ὡς Κριτοῦ, ὅταν «ὑποταγῇ αὐτῷ τὰ πάντα» (Α΄ Κορ. 15,28), ἀνήκει εἰς τὸ μέλλον καὶ δηλοῦται δι' αὐτοῦ ὅτι ἡ χριστιανικὴ πίστις, παρὰ τὰς ἐν τῇ ἱστορίᾳ διαβεβαιώσεις καὶ ἐμπειρίας τῆς περὶ τῆς «πληρώσεως» ἐν τῷ παρόντι τοῦ χρόνου τῶν ἐσχάτων, δὲν χάνει τὴν ἐν τῷ μέλλοντι ἀποκαλυπτικὴν καὶ ἐσχατολογικὴν τῆς προοπτικὴν.

Ἀσφαλῶς τὰ μέγιστα σημεῖα τῶν ἐσχάτων, ἦτοι ἡ ἀνάστασις τοῦ Χριστοῦ καὶ ἡ ἀπόδοσις τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, εἶναι ἤδη γεγονότα τοῦ παρόντος. Οἱ πιστοὶ διὰ τοῦ Χριστοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος ἔχουν εἰσέλθει εἰς τὸν «μέλλοντα αἰῶνα». Τὰ ἱστορικὰ ὁμοῦς γεγονότα ταῦτα, τῆς Ἐκκλησίας, τοῦ Πνεύματος καὶ τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς, εἶναι συγχρόνως γεγονότα καὶ ἐσχατολογικῆς σπουδαιότητος. Ἡ «κεφαλὴ γωνίας» διὰ τὴν οἰκοδόμησιν τῆς «καινῆς κτίσεως» (Πράξ. 4,11-12· Α΄ Κορ. 3,11) ἔχει ἤδη τεθῆ, οἱ δὲ πιστοὶ βιοῦντες πλέον ἐν τῇ ἀναστάσει τοῦ Χριστοῦ καὶ τῇ παρουσίᾳ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ἔχουν ἤδη γευθῆ «δυνάμεις τε μέλλοντος αἰῶνος» (Ἐβρ. 6,5) καὶ βεβαιωθῆ, ἀσφαλῶς, ὅτι ἡ ἱστορία ἔχει φθάσει εἰς τὴν ἀποκορύφωσιν διὰ τῆς ἐνεργοῦ καὶ ἐν δυνάμει ἐλεύσεως τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ.

Παρὰ ταῦτα ὁμοῦς ἡ αἴσθησις, ἕνεκα τῆς ἐν τῷ κόσμῳ συνεχίσεως τοῦ ἔργου τοῦ δαιμονίου, ὅτι εὐρισκόμεθα ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς νέας πραγματικότητος καὶ ὅτι αἱ δωρεαὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καὶ οἱ καρποὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ παρόντι εἶναι μία ἀπαρχὴ καὶ πρόγευσις τῶν μελλόντων ἀγαθῶν, διατηρεῖ τοὺς πιστοὺς ἐν συνεχεῖ ἐσχατολογικῇ ἐργηρόρσει διὰ τὸ μέλλον. Ἐκ τούτου δὲ καιανοεῖται, τὸ διατὶ ἡ ὑπὸ τῆς ὀρθοδόξου θεολογικῆς παραδόσεως «ἐνασχόλησις περὶ τὰ ἐσχατολογικὰ θέματα δὲν σημαίνει θεωρητικὴν τινα διεργασίαν, ἀλλὰ μετοχὴν αὐτῆς ἐν τῷ μυστηρίῳ τῆς ἐν τῷ κόσμῳ ἐγκαινιάσεως τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ»¹².

Ἡ δὲ συμμετοχὴ καὶ τῆς Ὀρθοδόξου Θεολογίας εἰς τὸν σύγχρονον περὶ ἐσχατολογίας διάλογον, ὡς ἐτονίσθη καὶ ἀνωτέρω, κρίνεται ἀναγκαία, διότι αὕτη ἔχει τὴν δυνατότητα, ἕνεκα τῶν ἰδικῶν τῆς λειτουργικῶν, μυστηρικῶν καὶ ἄλλων χαρισματικῶν τῆς προϋποθέσεων, νὰ ἴδῃ τὴν σχέσιν ἱστορίας καὶ ἐσχατολογίας ὑπὸ ἄλλην ὀπτικὴν γωνίαν καὶ νὰ προωθήσῃ τὴν ἔρευναν πρὸς μίαν «λειτουργικὴν» καὶ λειτουργοῦσαν ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἐσχατολογίαν¹³.

12. Γ. Π. ΠΑΤΡΩΝΟΥ, Σχέσις παρόντος καὶ μέλλοντος, σελ. 194.

13. Διὰ τὴν ἐπισήμανσιν τῶν βασικῶν καθ' ἡμᾶς στοιχείων διαφοροποιήσεως τῆς δυτικῆς καὶ τῆς ὀρθοδόξου ἀνατολικῆς θεολογίας, ἐπὶ τοῦ ἐσχατολογικοῦ προβλήματος τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ, παραπέμπωμεν τὸν ἀναγνώστην εἰς τὴν μν. ἡμετέραν διατριβὴν καὶ συγκεκριμένως εἰς τὰς σελ. 193-197.